

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
ĀZIJAS STUDIJU NODAĻA

Mustafa Kemala Atatürka alfabēta un valodas reformas

BAKALaura DARBS

Autors: **Jānis Daukšts**

Stud. ap. nr: jd14029

Darba vadītāja: lekt. p.i.,

Sibel Burçer

Rīga, 2017

Saturs

IEVADS	3
1. MUSTAFA KEMALS ATATURKS	5
1.1 JAUNĪBA.....	5
1.2 BRĪVĪBAS CĪŅAS UN TURCIJAS PROKLAMĒŠANA (1919-1923).....	5
2. ALFABĒTA REFORMAS	7
2.1 MĒĢINĀJUMI ATRAST JAUNU ALFABĒTU	9
2.2 SENIE TURKU ALFABĒTI	10
2.3 ZIJA GOKALPS.....	11
2.4 ISMETS INONŪ	11
2.5 NO BRĪVĪBAS CĪŅĀM LĪDZ REFORMĀM (1923 – 1927)	12
2.6 REFORMU PRETINIEKI UN KAZIMS KARABEKIRS.....	13
2.7 TURCIJAS LIELĀ NACIONĀLĀ ASAMBLEJA	14
3. PIRMSREFORMU AKTIVITĀTES - 1928.GADS	15
3.1 ALFABĒTA REFORMU PIENĒMŠANA - 1928.GADS.....	17
3.2 LAIKRAKSTI	18
3.3 REPUBLIKĀŅU PARTIJA	19
3.4 TAUTAS SKOLAS	20
3.5 “PILSOŅI, RUNĀJIET TURKU VALODĀ!” KAMPAŅA.....	22
3.6 ALFABĒTA IZMAIŅAS.....	22
4. VALODAS REFORMU SĀKUMS	25
4.1 LITERATŪRAS UN VALODAS IZMAIŅAS PĒC REFORMĀM.....	28
4.2 UZVĀRDU IEVIEŠANA	31
4.3 ALFABĒTA UN VALODAS REFORMU ATSPoguĻojums ĀRZEMĒS	31
IZMANTOTĀ LITERATŪRA.....	37
KOPSAVILKUMS	40
SUMMARY	41
DOKUMENTĀRĀ DAĻA	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

Ievads

Sabrūkot Osmaņu Impērijai, Mustafa Kemals Atatürks izveidoja Turcijas valsti, kas tiecās kļūt tuvāka tehnoloģiski un ekonomiski attīstītajai rietumu pasaulei. Lai to panāktu, Turcijā bija jāveic daudzas reformas.

Mans mērķis ir salīdzināt Turku valodas rakstiskās un runas valodas atšķirības pirms un pēc reformām, kā arī noskaidrot, vai tik ļoti racionālas valodas reformas bija nepieciešamas. Mērķa noskaidrošanai:

- Analizēt pirmās idejas par turku alfabēta un valodas reformām
- Noskaidrot, kā un kāpēc notika reformas
- Noskaidrot, kā Turcijas valsts iedzīvotāji apguva jauno alfabētu
- Analizēt šķēršļus, kas radās pirms reformām
- Secināt, kādi ieguvumi radās pēc valodas reformu īstenošanas

Darbs sastāv no četrām nodaļām:

- Atatürks un brīvības cīņas – šajā darba daļā tiek runāts par to, kas ir Atatürks un kā viņš kļuva par Turcijas prezidentu.
- Otrajā daļā tiek izpētīti turku senie alfabēti un pirmie mēģinājumi piemeklēt turku valodai jau rakstības veidu.
- Trešajā daļā tiek izpētītas alfabēta reformas un analizētas nākamās darbības, piemēram, Tautas skolas, laikrakstos Osmaņu – turku rakstības aizliegums
- Pēdējā daļā tiek apskatīts valodas reformu sākums un to kādos veidos tika meklēti jauni vārdi turku valodā.

Valoda ir saziņas veids, kas izveidojusies vairākos tūkstošos gadu, bet tajā pat laikā tā ietekmējas no citām valodām, ar kurām tai ir kontakts. Attīstoties tehnoloģijām, cilvēkiem nākas izveidot jaunus vārdus, lai dotu nosaukumu tam, kā agrāk nav bijis. Mūsdienās cilvēki var kontaktēties ne tikai runājot, bet arī rakstot. Rakstības rašanās gaitā tika izveidoti dažādi simboli. To kopa tika nosaukta par alfabētu, kā rezultātā valodas turpināja attīstīties.

Turki pirms aptuveni 1000 gadiem no Centrālāzijas devās uz rietumu pusi un apstājās Mazāzijā, tur tika sastapti arābi, persieši un citas tautas. Laika gaitā turki pieņēma, šajā reģionā dzīvojošo, reliģiju. Pirms ienākšanas Mazāzijā, turkiem nebija tik liela citu kultūru un

valodu ietekme. Pieņemot islāmu, turki pieņēma arī jauno kultūru un tradīcijas. Lielā un ilgstošā kontakta rezultātā turku valodā ieplūda arābu un persiešu vārdi. Pašiem to nemanot, viņi vairāk un vairāk sāka ikdienā izmantot svešvārdus. Ļoti līdzīgs piemērs arī ir te pat Latvijā, jo no krievu valodas ir ienākuši ļoti daudzi vārdi un cilvēki, runādami latviešu valodā, neapjaušot izrunā arī svešvārdus, kas nav tikai krievu valodas vārdi, bet arī angļu valodas vārdi vai vispārēji internacionālismi.

Mustafa Kemals Ataturks izbeidza kalifāta pastāvēšanu un izveidoja neatkarīgu Turciju. Viņš pieteica karu analfabētismam un līdz ar to viņš sāka īstenot reformas, kas samazināja arābu valodas pielietojumu ikdienā. Īstenojot daudzas reformas, izveidojot politisko partiju, Tautas skolas, Valodas biedrību, apvienojot izglītības iestādes ar Izglītības ministriju, viņš cēla Turcijas izglītības līmeni un modernizēja valsti.

Šī bakalaura darba temats ir aktuāls, jo Latvijā ir tikai viena grāmata par Turcijas pirmo prezidentu, kurš sākumā vadīja Turcijas armiju pret grieķiem un citiem pretiniekiem, lai valsts iegūtu neatkarību, bet pēc tam, veicot dažādas reformas, veicināja kultūras, sabiedrības izglītības un nacionālisma pieaugumu. Šo grāmatu sarakstījis Aleksandrs Grīns un tās nosaukums ir *Mustafa Kemals*. Aleksandra Grīna grāmatā lielākoties aprakstītas Ataturka kara gaitas un nokļūšana pie varas. Turku tautas mīlēts, skolās ir viņa statujas vai portreti. Bieži vien uz karogiem ir viņa bilde un ļoti daudziem jauniešiem ir Ataturka paraksta tetovējums, jo turku tautai šis valsts vadonis ir ļoti īpašs. Viņš Turciju vadīja aptuveni 20 gadus un tajā laikā turki sāka apzināties savu identitāti un tiecās pēc savas kultūras apgūšanas.

1. Mustafa Kemals Ataturks

1.1 Jaunība

Karavadonis un mūsdienu Turcijas valsts izveidotājs Mustafa Kemals Ataturks dzimis 1881. gada 19.maijā Salonikos, kas bija Osmaņu impērijas sastāvā (Saloniki atrodas mūsdienu Grieķijas teritorijā). Pēc tēva gribas uzsāka mācības sekulārajā *Şemsî Kunga skolā* (*Şemsi Efendi Mektebi*). Tomēr 7 gadu vecumā zaudējis tēvu, kādu laiku devies palikt pie mātes pusbrāļa Huseina, kur strādāja fermā. Lai nepaliktu pavisam bez izglītības, atgriezies dzimtajā pilsētā, kur pabeidzis *Saloniku vidusskolu* (*Selânik Mülkiye Rüştiyesi*). 1893. gadā slepus nokārtoja militārās skolas iestājeksāmenu un, neskatoties uz mātes pretenzijām, iestājies *Saloniku militārajā skolā* (*Selânik Askerî Rüştiyesi*), kur kļuva par klases prezidentu. Izpelnījies matemātikas skolotāja – leitnanta Mustafa Kunga uzmanību un atzinību, tika nosaukts par Kemalu (*Kemal*), kas turku valodā nozīmē *pilnīgs/nevainojams*. Kopš tās dienas Mustafa tika saukts par Mustafu Kemalu. Pēc šīs skolotāja atzinības iegūšanas, viņam tika dota iespēja vadīt vairākas lekcijas saviem skolasbiedriem. Franču valodas skolotājs – leitnants Nakijüddina Kungs (*Yüzbaşı Nakiyüddin Bey*) ļoti iespaidoja Mustafa Kemala domu gājieni. No 1896. līdz 1899. gadam mācījās *Monastiras militārajā vidusskolā* (Manastır Askerî İdadisi; mūsdienās pilsētas nosaukums – Bitola). Ieņā 1897. gadā sākās Osmaņu impērijas un Grieķijas karš, Mustafa Kemals tajā nevarēja piedalīties, jo bija students un tajā laikā viņam vēl bija tikai 16 gadi. Militāro vidusskolu pabeidza, kā otrs labākais students. Pēc tam devās uz Stambulu, kur uzsāka mācības *Kara skolā* (*Mekteb-i Harbiye*). 1905. gada 11.janvārī, absolvējot *Kara skolu*, ieguva leitnanta rangū. ¹

1.2 Brīvības cīņas un Turcijas proklamēšana (1919-1923)

Pēc militārās izglītības iegūšanas Mustafa Kemals, ar mērķi iegūt militāru pieredzi, tika nosūtīts uz armijas piekto vienību, kas atradās Šamas pilsētā (Damaska). Šajā laikā, Mustafa guva pieredzi kā kājnieks, jātnieks un ložmetējnieks.

1919.gada 15.maijā grieķi pakļāva turku lielāko pilsētu Egejas jūras krastā – Izmiru. Par pirmo turku, kurš atklāja uguņu pret pretiniekiem (grieķiem) bija Hasans Tahsins (Hasan Tahsin), kurš gan grieķu uzbrukumā mira. 1919.gada 19.maijā ieradās Samsunā. 23.jūnijā un 7.augustā Erzurumā un no 4. līdz 11.septembrim savācās Sivas kongresā, kur plānoja

¹ Atatürkün hayatı [skatīts 14.05.2017] <http://www.odtu-kyod.k12.tr/Uploaded/File/Ataturk.pdf>

tēvzemes aizsargāšanu, ar plānu izveidot Turcijas valsti. 1920.gada 23.aprīlī tika izveidota *Turcijas Lielā nacionālā asambleja*, kas bija milzīgs solis pretim Turcijas neatkarības pasludināšanai. Par asamblejas vadītāju ievēlēja Mustafu Kemalu. Brīvības cīņas norisinājās kopš 1919.gada līdz 1922.gadam, kuru laikā grieķi tika padzīti no turku teritorijām. 1923.gada 24.jūlijā tika parakstīti miera līgumi ar Lielbritāniju, Franciju, Itāliju, Japānu, Grieķiju, Rumāniju, Bulgāriju, Portugāli, Beļģiju un Dienvidslāviju. 9.septembrī Mustafa Kemals nodibināja *Republikāņu partiju*, kas kļuva par pirmo politisko partiju Turcijas vēsturē. Pēc uzvaras karā, atcēla kalifātu un 1923.gada 29.oktobrī tika pasludināta Turcijas Republikas proklamēšana, bet Ataturku vienbalsīgi iebalsoja par valsts prezidentu. Dienu pēc republikas proklamēšanas Ismets Inonū (İsmet İnönü) organizēja Turcijas pirmo valdību.²

Pēc neatkarības cīņu uzvarēšanas, Mustafas draugi viņam jautāja: “Tēvzemi izglābi, ko tagad darīsi?” uz ko viņš atbildēja “Kā prezidentam, tautas kultūras paaugstināšana ir vislielākās ambīcijas.”³

Turcijas pirmā prezidenta vēlme, modernizēt valsti, bija milzīga, tāpēc viņa priekšā stājās daudz dažādi izaicinājumi, tomēr viņš nebija viens, jo viņu atbalstīja gan liela daļa politiķu, gan arī tauta, kurai Ataturks bija varonis.

² Yavuz, Ercan Kurtuluş savaşı, savašta Atatürk, savaşın sonuçları [skatīts 12.05.2017] <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/833/10536.pdf> [autora tulkojums: JD]

³ Tekin, Mehmet Harf inkılabı Türk ocaklarının çalışmaları ve hatay'da yeni yazı. Antakya; Kültür eğitim tesisleri basımevinde basılmıştır, 1988; 15.lpp

2. Alfabēta reformas

1928.gada 1.novembrī tika pieņemtas turku alfabēta reformas, kas izmainīja ne tikai rakstības alfabētu, bet arī atvieglāja valodas apguvi un veicināja samazināties neizglītoto cilvēku skaitam, jo Mustafa Kemals Ataturks deva pavēli, kas lika ikvienam valsts iedzīvotājam, gan jaunam gan vecam, apgūt jauno alfabētu un rakstību.

“Turku nācija, kas zina kā aizsargāt savu valsti un cēlo brīvību, ir jāspēj arī atbrīvoties no svešvalodas skavām.”⁴

Ar dažādiem sauļiem Ataturks un viņa atbalstītāji centās uzmundrināt un pārliecināt tautu, ka reformas nesīs labumu visai tautai. Turku pārliecināšanai tika izmantota nacionālisma propaganda, kas netieši nosodīja pretošanos valsts varai. Arī šajā citātā teikts, ka tautai ir jāspēj cīnīties pret arābu rakstību un svešvārdu daudzumu turku valodā. Tādējādi parādāt nosodījumu tiem, kas neuzskatītu šīs reformas par nepieciešamām. Tie, kas pretotos šīm modernizācijas idejām, netieši tiktu uzskatīti par nācijas nodevējiem, jo, cīnoties par savas valsts neatkarību, turki cīnījās arī par savas kultūras saglabāšanu un valodas attīstības iespējamību.

Pirmās idejas par valodas reformās balstījās uz nacionālisma idejām jau 19.gadsimta vidū, kad Turcijas valsts vēl nepastāvēja. Tomēr turku tauta pastāvēja, kas gan nebija vienota nedz valodas nedz arī kultūras ziņā, jo bija liela islāma, arābu kultūras un valodas ietekme.

Pēc islāma pieņemšanas, izglītotākie turki sāka lasīt un rakstīt *dīvāna* dzeju, kuru līdz tam rakstīja tikai arābi un persieši. Šis dzejas veids ir tieši saistīts ar islāmu. Turki, lasot šo dzeju, pārņēma daudzus vārdus savā valodā un sāka tos lietot. Tā kā lasītprasmes līmenis bija gaužām zems, izglītotākie cilvēki, kuri lielākoties dzīvoja lielpilsētās, ikdienā sāka biežāk izmantot arābu un persiešu vārdus, kas, šajā gadījumā, turku valodā ienāca caur dzeju. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc runas valoda starp izglītotajiem un neizglītajiem turkiem turpināja mainīties. Vēlāk bija arī centieni atbrīvoties no daudziem arābu un persiešu valodas vārdiem, tos aizstājot ar turku vārdiem.

Politiskais un intelektuālais slānis uzsvēra to, ka turku tauta izturas pārāk vienaldzīgi pret savu valodu. Lielā arābu un persiešu valodas ietekme uz turku valodu, bija pārāk

⁴ Tachau, Frank. Language and Politics: Turkish Language Reform. Cambridge University Press; 12.lpp./ Sadri Maksudi (Arsal) *Türk Dili İçin* (For Turkish Language) (Istanbul: 1930)/ Heyd, *Language Reform* 19.lpp; Levend, op. cit., pp. 378-379.lpp

nospiedoša, jo 20.gadsimta sākumā laikrakstos, no visiem izmantotajiem vārdiem, aptuveni 80% bija arābu, persiešu, franču vai citu valodu izcelsme.⁵ Tieši šāda iemesla dēļ Osmaņu impērijas laikā runāto valodu nevar nosaukt par turku valodu. Osmaņu valoda ir ļoti atšķirīga no mūsdienu turku valodas, jo atšķiras gan rakstības forma, gan arī valodas vārdu krājums, kas, attīrot valodu no lielākās daļas arābu un persiešu vārdiem, ir ļoti mainījies. Osmaņu laikos praktiski netika darīts nekas, lai turku valoda tiktu paglābta no izzušanas. Tikai turku izglītotais slānis savā starpā bija spējīgi ko šādu izspriest, jo viņi bija spējīgi lasīt Osmaņu valodā rakstītās grāmatas un laikrakstus.

Agrākos laikos ar vārdu "turks" apzīmēja ārpus pilsētām dzīvojošos zemniekus, tomēr šis vārds ticis izmantots, lai apsmietu lauku ļaudis. Pilsētās dzīvojošo un izglītoto cilvēku valoda bija atšķirīga no tās valodas, kuru izmantoja lauku ļaudis. Izglītotāko cilvēku valoda tika saukta par Osmaņu valodu, bet ārpus pilsētām un neizglītoto cilvēku valodas dialektus sauca par Turku valodu. 20.gadsimta sākumā nacionālistiski noskaņotie rakstnieki sauca pēc valodas vienotības un tās reformām, jo atšķirības starp tā dēvēto Osmaņu valodu un tās dialektiem, kurus sauca par turku valodu, bija kļuvušas pārāk lielas.

Lai turku identitāte tiktu apzināta un tautas pašapziņa paaugstināta, valodas saiknes ar reliģiju bija jāiznīcina. Pēc neatkarīgas valsts izveidošanas, nākamie reformu soļi bija sociālajā un reliģiskajā sfērā. Piemēram, tika pieņemts sekulārisms. Pēc tam arī tika īstenotas citas reformas un pienāca laiks arī rakstības maiņai, kas arī savā ziņā veicināja attālināšanos no islāma, jo šīs reliģijas svētie raksti bija arābu valodā. Pēc latīņu alfabēta pieņemšanas, arābu un persiešu valodas skolās vairs netika mācītas, tāpēc, lai nākotnē turki Korānu būtu spējīgi lasīt, tiem nāktos vai nu uzrakstīt to latīņu rakstībā, vai arī iemācīties arābu valodu. Iemācīties tikai arābu alfabētu vairs nebūtu pietiekami, jo ar laiku arābu vārdu izmantošana turku valodā samazinājās. Ja pirms aptuveni simts gadiem Osmaņu impērijas laikā rakstu valodā tika izmantoti

⁵ Mustafa Kemal Atatürk; The New Language [skatīts 23.04.2017]
<http://www.columbia.edu/~sss31/Turkiye/ata/hayati.html#language>

2.1 Mēģinājumi atrast jaunu alfabētu

Osmaņu impērijas laikā jau vairākkārt tika mēģināts izveidot alfabētu Turku valodai, tomēr centieni nebija veiksmīgi, jo reģionos runātā Osmaņu valoda un turku dialekti bija atšķirīgi, kam bija arī liela arābu un persiešu ietekme. Kā arī neviens neuzņēmās realizēt šādas reformas.

Pirmie darbi turku valodā, kas tika rakstīti, izmantojot latīņu alfabēta burtus, bija 17.gadsimta sākumā. Kā senākais šāda veida darbs tiek uzskatīts *Turku valodas institūcijas (Institutionum linguae Turcicae)*, ko 1612.gadā uzrakstīja vācu lingvists Hieronīms Megisero. Grāmata ir vairāk kā 300 lapaspusē gara. Tajā ir iekļautas monologi un dialogi osmaņu valodas oriģinālajā arābu alfabēta skriptā, transkripcija izmantojot latīņu burtus un tulkojums latīņu valodā. Grāmatas beigās ir arī vārdnīca, kurā gan vārdi netika rakstīti osmaņu valodas oficiālajā rakstībā, bet gan latīņu transkripcija un arī tulkojums latīņu valodā.⁶

Šāda veida grāmatas – vārdnīcas tika rakstītas, jo pieauga eiropiešu komunikācija ar Osmaņu impēriju. Tās teritorija aizņēma Mazāziju, Āfrikas ziemeļus un Balkānu reģionu gandrīz līdz pašai Vīnei. Tāpēc Eiropas valstu vajadzība pēc kontakta ar šo lielo impēriju pieauga. Tā kā osmaņu valodas rakstībā tika izmantoti arābu burti, eiropiešiem tās iemācīšanās būtu sarežģīta, jo eiropieši neizmantoja ne arābu valodu, ne arī tās alfabētu. Jau minētā vācu lingvista grāmata bija noderīga visā Eiropā, jo tā tika rakstīta latīņu nevis vācu valodā. Kā zināms, latīņu valoda tiek izmantota zinātnē, izglītotākie cilvēki Eiropā to arī bija iemācījušies, tāpēc grāmatas, kas tika sarakstītas šajā valodā, varēja nonākt citās valstīs, tās nevienam netulkojot.⁷

Tomēr pirmā reize pašā Osmaņu impērijā, kad šīs valodas atspoguļošanā uz papīra tika izmantots latīņu alfabēts, bija 1730.gads, kad ungārs Ibrāhims Muteferrika uzrakstīja Turku gramatikas grāmatu *Grammaire Turque*, kurā iekļauti teikumu tulkojumi gan arābu gan latīņu rakstībā.

⁶ Megisero, Hieronymo Institutionum linguae Turcicae Vācija; 1612 [skatīts 09.05.2017] https://books.google.lv/books?id=9WkTAAAAQAAJ&pg=PA1&hl=ru&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false

⁷ Tekin, Mehmet Harf inkılabı Türk ocaklarının çalışmaları ve hatay'da yeni yazı. Antakya; Kültür eğitim tesisleri basımevinde basılmıştır, 1988; 11.lpp

2.2 Senie turku alfabēti

Lai būtu spējīgi saprasties, mēs izmantojam gan verbālo, gan arī neverbālo saziņas veidu. Cilvēki viens ar otru sazinās rakstot, runājot, ar žestiem, ar mīmiku un roku kustībām. Lai izteiktu savas domas un jūtas, rakstība kā saziņas līdzeklis radies pēdējais. Rakstības izveides nolūkos visā pasaulē cilvēki ir izveidojuši daudzus dažādus alfabētus. Lielākajā daļā alfabētu katram simbolam/burtam ir viena skaņa un vienai skaņai ir viens simbols vai burts, tomēr ir arī izņēmumi. Arī latviešu valodā tādi ir, piemēram, burts “o”, kam ir trīs skaņas – “o”, “uo” un “ō”. Kā arī skaņas “dz”, “dž” un citas, kur divi burti apzīmē vienu skaņu.

Turku vēsturē ir četri izteikti ilgi lietoti alfabēti – Gokturku alfabēts, senais ujjuru alfabēts, arābu alfabēts un mūsdienās izmantotais latīņu alfabēts. Turku apdzīvotajās vietās rakstība ir mainījusies vairākkārt un izmaiņas ir bijušas ļoti lielas. Visilgāk izmantotais rakstu alfabēts bija arābu, kas tika lietots aptuveni no 10. līdz 20.gadsimta sākumam, kad pēc Ataturka iniciatīvas un vairāku leksikologu un rakstnieku ieteikumiem un atbalsta notika alfabēta reformas, kad arābu rakstību nomainīja ar latīņu burtiem.

Laika posmā, kad turki vēl dzīvoja Āzijas centrālajā daļā, nebija manāma tik liela citu valodu ietekme. Lai gan no citām valodām aizgūtie vārdi bija sastopami, to nebija tik daudz kā Osmaņu impērijas laikā, kad bija ļoti liela citu valodu ietekme. No 6. līdz 8.gadsimtam tiek plaši izmantots Gokturk jeb Orhun alfabēts. Tajā bija 38 burti, no kuriem 26 līdzskaņi, 4 patskaņi un 8 salikteņi.

No 8. līdz 9. gadsimta sākumam turki izmantoja seno ujjuru alfabētu. Lai gan tas tika izmantots līdz pat 15.gadsimtam, tomēr turki, virzoties uz rietumu pusi, sastapās ar islāmu, arābu un persiešu valodām. Palielinoties islāma ietekmei uz turku kultūru, palielinājās arī arābu valodas ietekme, kas laika gaitā līdz pat 20.gadsimta sākumam pieauga vēl vairāk. Par rakstu valodas alfabētu kļuva arābu alfabēts, kā arī turku valodā ienāca gan arābu gan arī persiešu valodas vārdi.⁸

⁸ Tekin, Mehmet Harf inkılabı Türk ocaklarının çalışmaları ve hatay'da yeni yazı. Antakya; Kültür eğitim tesisleri basımevinde basılmıştır, 1988; 9.-11.lpp

2.3 Zija Gokalps

Zija Gokalps bija izcilākais un ietekmīgākais rakstnieks un sociologs mūsdienu Turcijas laikā. Viņš uzskatīja, ka nācija ir tā, kas gājusi cauri kopīgai vēsturei. Šis ietekmīgais rakstnieks teicis:

“Vīri grib dzīvot kopā ar tiem ..., kam ir vienota valoda un viena ticība”⁹

Autors savā pēdējā darbā, pēc Mustafa Kelama vadītās nacionālistu uzvaras, rūpīgi izstrādājis “Turku tautas pamatvērtību programmu”, kas kā pirmo uzsvēra valodas reformas vajadzību.¹⁰

Zija Stambulā izmantoto rakstu valodu nosaucis par “Osmaņu Esperanto”. Ar to viņš vēlējas teikt, ka tā ir mākslīgi izveidota. Rakstnieks apgalvojis, ka tā nekad nekļūšot par turku tautas nacionālo valodu, jo tā sastāv no arābu, persiešu un turku valodu gramatikām, sintakses un vārdu krājuma, saplūstot tam visam kopā. Zija uzskatīja

“Šis pārmērīgi nedabiskais valodas maisījums – piemēram, trīs dažādi vārdi nozīmē vienu un to pašu, vismaz trīs dažādas gramatikas likumi vienlīdzīgām nozīmēm, un vismaz trīs noteiktas formas partikulu, kā tā var būt dabiska runas valoda?”¹¹

2.4 Ismets Inonū

Ismets Inonū bija turku ģenerālis un pirmais premjerministrs, bet jau nākamajā dienā pēc Ataturka nāves kļuva par Turcijas otro prezidentu. Viņš bija gan Mustafa Kemala Ataturka darbabiedrs, gan arī viņa tuvs draugs, kurš palīdzēja ar alfabēta reformu īstenošanu. Ismets vēlējas, lai reformās pieņemto alfabētu cilvēki apgūtu uzreiz, tāpēc viņš pavēlēja, lai tiek izveidotas Tautas skolas.

Naktī uz 10.augustu Fatih rajona Sarajburnu parkā paziņoja par tuvākajā nākotnē plānoto latīņu alfabēta pieņemšanu. Dolmabahčes pils, kas agrāk tika izmantota kā atpūtas vieta, bet tad kļuva par pirmo turku latīņu alfabēta skolu. 23.augustā Ataturks devās uz Tekirdā pilsētu, kas atrodas tuvu Grieķijai, lai tur uzrunātu cilvēkus par gaidāmajām valodas reformām.¹²

⁹ Ziya Gökalp, *Turkish Nationalism and Western Civilization*, (New York, 1959), 137.lpp

¹⁰ Frank Tachau, *Language and Politics: Turkish Language Reform*. Cambridge University Press, 193.lpp

¹¹ Ziya Gökalp, *Turkish Nationalism and Western Civilization*, (New York, 1959), 290.lpp

¹² Sungu, Ihsan Harf inkılabı ve milli şef İsmet İnönü. T.C Mf. V. Derleme Müdürlüğü, 1928; 12.lpp

Ismets Inonū uzskatīja, ka vecie burti nav piemēroti turku valodai, bet lai valoda būtu spējīga pastāvēt un attīstīties, tai nepieciešama jauna rakstība – jauns alfabēts. Viņš bija pārliecināts, ka turku valoda jebkuram ir viegli apgūstama, tāpēc pēc jaunās rakstības pieņemšanas, lasītprasmes un rakstītprasmes līmenis pieaugs. Osmaņu – arābu alfabēts ir sarežģīts. Tieši šo iemeslu Ismets uzskatīja par svarīgāko mazajā lasītprasmes un rakstītprasmes līmenī Turcijā.

Valsts iestādēs strādājošajiem piespiedu kārtā bija jāiemācās latīņu alfabēts. Tādas prasības bija arī armijai, kur virsnieki karavīriem mācīja ne tikai kaujas prasmes, bet arī turku valodu. Kā arī visiem skolniekiem Turku valoda kļuva par jaunu un obligātu mācību priekšmetu. Pirms turku valodas mācību priekšmets skolās bija osmaņu valoda, bet, pēc Ismeta domām, tās bija pārāk sarežģītas. Arī tiesās un bankās pilnīgi visam bija jābūt rakstītam ar latīņu burtiem. “Mūsu mērķis ir izvest Turciju no analfabētisma” gan Ataturks, gan arī Ismets Inonū bija drošs, ka latīņu alfabēts Turku valodai ir piemērotāks, ātrāk un vieglāk iemācāms visiem – tiem, kas prot Osmaņu rakstību un tiem, kas to neprata. Kā arī Ismets uzskatīja, ka jaunā turku valoda valsti ievēd jaunā kultūrā.¹³

2.5 No brīvības cīņām līdz reformām (1923 – 1927)

Izmiras kongresā tika apspriesti latīņu burti, tomēr ātras virzības uz reformām nenotika. Ja pret alfabēta reformu īstenošanu nebūtu bijusi tik liela politiķu un tautas pretestība, tad reformas būtu notikušas ātrāk kā 1928.gads.

Ali Seydi uzskatīja, ka jauna rakstība nevar būt pieņemta, jo viņaprāt turki pazaudētu savu veco osmaņu kultūru. Šādi viņš uzskatīja, jo pēc alfabēta maiņas, pazustu vecā literatūra, kas tikusi rakstīta vairākos gadsimtos.

Izglītības Ministrijas likums 1926.gada 22.martā noteica jaunas reformas izglītībā, kuru rezultātā pamatizglītības izglītība kļuva obligāta un bezmaksas.

Kā lielākās izmaiņas izglītības likumā bija reliģijas mācību lekciju dzēšana no studiju programmas. Daudzās valstīs, kurās islāms ir oficiālā reliģija, meitenes un puisi nevarēja atrasties vienā klasē. Šī likuma ietvaros Turcijā meiteņu un puisi klases tika apvienotas, tādējādi klasēs varēja būt abu dzimumu studenti. Tomēr mūsdienās Turcijā ir arī dažas meiteņu skolas, kurās bieži vien arī ir ar reliģiju saistītas mācību lekcijas.

¹³ Sungu, Ihsan Harf inkılabı ve milli şef İsmet İnönü. T.C Mf. V. Derleme Müdürlüğü, 1928

Šo likumu grozījumu mērķis ir veicināt izglītības līmeņa celšanos. Ļaujot meitenēm un puisiem atrasties vienkopus, veicināja dzimumu izglītības izlīdzināšanos, jo pagājušā gadsimta sākumā sieviešu lasītprasmes līmenis bija 3,67%, bet vīriešiem tas bija vairākas reizes augstāks - 12,99%.

Šie izglītības likumu grozījumi bija nepieciešami arī alfabēta reformu īstenošanai, jo tādējādi puisi un meiteņu izglītības līmenis būtu aptuveni izlīdzināts, bet ja meiteņu un puisiu skolas būtu pavisam šķirtas, tad varētu rasties nevienlīdzība izglītības līmenī, jo musulmaņu valstīs netika uzskatīts, ka sievietēm ir jāmacās. Iepriekš minētie lasītprasmes dati rāda, ka sieviešu lasītprasmes procentuālais skaits bija daudz zemāks kā vīriešiem. Tas apliecina to, ka dzimumu izglītošana atsevišķi un citu sociālu vai reliģisku iemeslu rezultātā var veicināt nevienlīdzību. Tā kā pamatzglītība kļuva obligāta, pēc alfabēta reformu īstenošanas, bērni kopīgi apgūstot jauno rakstību un citus mācību priekšmetus, ar laiku izlīdzinātu starpību starp dzimumiem izglītības jautājumā.

2.6 Reformu pretinieki un Kazims Karabekirs

Cilvēki bieži vien nedomā vienādi un iebilst kādām iniciatīvām un domām. Arī alfabēta reformu iniciatīvai bija pretinieki, bet tiem bija ļoti daudz iemeslu, kā rezultātā atbrīvošanās no Osmaņu valodas rakstības oficiālās valsts iestādēs, skolās un laikrakstos nevarēja notikt jau pēc pirmajām iniciatīvām. Lai gan ļoti daudzi iedzīvotāji un rakstnieki nevēlējās šādas izmaiņas, sagatavošanās procesi lēnām turpinājās.

Kazims Karabekirs bija armijas ģenerālis, politiķis un, iespējams, lielākais pretinieks šīm milzīgajām reformām, kas centās iebilst ar visiem iespējamajiem faktiem.

Viņš aizstāvēja rakstniekus, jo Osmaņu laikā sarakstītās grāmatas un daiļdarbi tiktu aizmirsti pēc jaunās rakstības pieņemšanas, ja tos netulkos, bet iztulkot visu, kas sarakstīts vairākos gadsimtos būtu ļoti smagi un laikietilpīgi. Gan viņš, gan arī vairāki tā laika rakstnieki to uzskatīja par necieņu pret grāmatu un dzejas autoriem. Kazims uzskatīja, ka vienas revolūcijas laikā visu izmainīt nedrīkst. Viņa iebildumus atbalstīja rakstnieki, jo tie bija pārliecināti, ka viņu daiļrade pazudīs, jo veco rakstību vairs neviens neprātis un nemācīsies.

Kā citu nozīmīgu faktoru pret alfabēta izmaiņām Kazims Karabekirs norādīja, ka turki ir musulmaņi, bet latīņu rakstību izmanto Eiropas kristieši. Tika uzsvērts arī korāns, kas uzrakstīts arābu valodā, bet, ja turki mainītu alfabētu, tad turki vai nu vairs nebūtu musulmaņi, vai arī korānu nākto rakstīt, izmantojot Turku valodas pieņemto latīņu rakstību. Var saprast,

ka Kazims pret šīm reformām centās noskaņot izglītotos cilvēkus, kas bija spējīgi lasīt grāmatas, kā arī cilvēkus, kuriem reliģija bija ļoti nozīmīga. Iegūstot atbalstītājus, viņš centās apturēt vēlmi pēc šīm, viņaprāt, nevajadzīgajām izmaiņām. Šis politikis uzrādīja arī citus iebildumus, kas lielākoties bija saistīti ar islāma reliģiju. Piemēram, viņš teica, ka citas musulmaņu valstis Turciju vairs nerespektēs, ja šādas izmaiņas notiktu. Viņaprāt, Eiropa uzskatītu, ka Turcija, akceptējot latīņu alfabētu, pārietu kristietībā. Ar šādiem komentāriem Kazims centās norādīt, ka, pēc Ataturka vēlamajām pārmaiņām, pārējā musulmaņu pasaule novērstos no Turcijas.¹⁴

2.7 Turcijas Lielā nacionālā asambleja

Turcijas Lielā nacionālā asambleja (Türkiye Büyük Millet Meclisi) tika izveidota 1920.gada 23.aprīlī. Tās uzdevumi, saistībā ar alfabēta un valodas reformām, ir tulkot visus dokumentus no osmaņu vai arābu valodas uz turku valodu. Līdz mūsdienām iztulkoti apmēram 12 – 13 tūkstoši dokumentu. Tās rīcībā bija izveidot un nodrošināt Tautas skolas, kurās cilvēki apgūs jauno alfabētu un pārējos mācību priekšmetus kā vēsturi, kultūru, bet cilvēkiem, kuri neprata sarunāties turkciski, tad tiem arī bija jāmacās turku valoda. 1924.gadā Sukru Saračolu (Sukru Saraçoğlu), nacionālajā asamblejā esošos politikus, iepazīstina ar latīņu alfabētu. 1924.gada 3.martā tiek pieņemts Izglītības apvienošanas (*Tevhid-i Tedrisat*) likums, kā mērķis ir apvienot izglītības institūcijas kopā ar Nacionālo izglītības ministriju. 1928.gada 1.novembrī Turcijas Lielā nacionālā asambleja pieņēma likumu par latīņu alfabēta pielāgošanu turku valodai un tā akceptēšanu.¹⁵

¹⁴ Giritli, İsmet Harf inkılabı ve Atatürk. Atatürk araştırma merkezi dergisi, 1988; 33.lpp

¹⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi [skatīts 12.05.2017]

<https://global.tbmm.gov.tr/index.php/EN/yd/icerik/12>

3. Pirmsreformu aktivitātes - 1928.gads

1928.gadā straujā tempā notika virzība pretim alfabēta reformām. 8.janvārī valstsvīrs Mahmuts Esats Bozkurts *Turku janvāra (Türk ocağı)* konferansē paziņo par latīņu alfabēta pieņemšanu, tomēr ar šo apgalvojumu. Tādējādi tā bija pirmā reize, kad amatpersona to paziņo publiski. Mahmuta Esata uzrunā tika salīdzināti arābu un latīņu alfabēti un tika atzīts, ka latīņu alfabēts ir noderīgāks. No šīs uzrunas iedvesmojušies vairāki tā laika rakstnieki un žurnālisti kā Ahmets Dževats (*Ahmet Cevat*), Ibrāhims Nedžmi (*Ibrahim Necmi*) un Dželals Nuri (*Celal Nuri*), kuri laikrakstos sāka aizstāvēt ideju par alfabēta reformām, tādējādi pievēršot izglītoto cilvēku uzmanību latīņu rakstības idejām.

31.janvārī tika izveidota *Turcijas Izglītības Asociācija*. Tās pirmajā konferencē turku politiķis Mustafa Nedžati (*Mustafa Necati*) uzskata, ka turku tautai nav vājību, lai reformas būtu neveiksmīgas. Viņa domas norādīja to, ka turku tauta ir spējīga jebkādam pārmaiņam, kas viņus sagaidīs.

Mustafa Kemals īstenoja vairākas reformas, kas saistītas ar reliģiju Turcijā. Viņš neizmainīja neko pašā reliģijā, jo tādas pārmaiņas musulmaņi nebūtu spējīgi pieņemt. Viņš īstenoja sociālas pārmaiņas, piemēram, nodalīja valsts pārvaldi no reliģijas un 1928.gada 8.februārī notika kas vēl nepieredzēts, jo mošejā sprediķi tika lasīti osmaņu turku valodā nevis pēc reliģijas pieņemtajā arābu valodā. Šāda iniciatīva tomēr tika noraidīta. Lūgšanas mošejās mūsdienās tiek lasītas arābu valodā.

8.martā arī Baškevils Ismets Pašā oficiāli uzstājās par jaunā alfabēta ieguvumiem. Ik pa laikam jauni politiķi vērsās pie tautas ar saviem uzskatiem par reformu ieguvumiem. Tādējādi šo politiķu sekotāji sāka atbalstīt alfabēta reformu īstenošanu, kā rezultātā var secināt, ka rakstības maiņas atbalstītāju skaits turpināja pieaugt.

Republikāņu partija 5.aprīlī pieņēma lēmumu, ka no konstitūcijas tiks izņemts punkts, kas atzīst Turcijas oficiālo reliģiju kā islāmu. Jau 10.aprīlī Turcijas Lielā nacionālā asambleja likumu apstiprināja. Tādējādi Turcija kļuva par sekulāru valsti, bez oficiālās reliģijas. Lai gan musulmaņu skaits pārsniedz 90%, tomēr šāda iniciatīva seko valstīm rietumos, kur lielākoties arī nav valsts oficiāli noteiktās reliģijas. Pēc šī likuma pieņemšanas, Turcijas valdība vairs nebija vienota ar nevienu reliģisko kopienu.

Turki bija pieņēmuši līdzās dzīvojošo arābu un persiešu rakstītos austrumu arābu ciparus, bet Ataturka vesternizācijas reformu rezultātā, vēl pirms alfabēta maiņas, turki sāka izmantot, rietumos pieņemtos, arābu ciparus. To var uzskatīt par mazu soli tuvāk reformām.

Šādi tautai tika parādīts, ka rakstības izmaiņas jau sākas, lai gan oficiāli alfabēts netika mainīts.

28.jūnijā tika izveidota *Valodas Padome (Dil Encümeni)*, kuras rīcībā bija strādāt ar jaunā alfabēta izveidi. Pats Mustafa Kemals Ataturks bija šīs padomes vadītājs. Viņa draugs un atbalstītājs Ismets Inonū 17.jūlijā padomē uzstājās ar runu, atbalstot latīņu alfabēta iniciatīvu, apgalvoja, ka to var iemācīt sešu mēnešu laikā. Tādējādi viņš centās pārliecināt politiķus un padomes biedrus, ka šīs reformas būtu kaut kas ļoti vienkāršs un īsā laikā izdarāms. Tomēr alfabēta reformas nebija mērķētas tikai uz alfabētu, bet gan uz Osmaņu-Turku valodu, kuru arī pēc pāris gadiem pakļāva reformām, kas turpinās vēl arī mūsdienās.

9.augusta naktī cilvēki bija aicināti uz Ataturka runu, kad pēc svinīgām dziesmām viņš oficiāli paziņoja par tuvā nākotnē ieplānotām alfabēta reformām.¹⁶

“Jaunie turku burti ir jāiemācās ļoti ātri. Šo patriotismu un nacionālismu ir jāzina. Jaunie turku burti jā māca katram iedzīvotājam - sievietei, vīrietim, krāmējam un jūrnīkam. Īstenojot šo misiju, domājiet par to, ka lasītprasmes ir 10 – 20% iedzīvotāju, tas ir kauns!”¹⁷

Ar šādiem vārdiem Ataturks paziņoja, ka analfabētisms ir milzīga Turcijas problēma ar kuru jācīnās nekavējoties. Tomēr Ataturks neuzskatīja, ka pret analfabētismu varētu cīnīties, nemainot rakstības veidu, jo osmaņu-arābu alfabētu cilvēkiem, kas bija neizglītoti, nebija iespējams ātrā laikā iemācīt, kā arī tas neatbilda valodas izrunai, jo tajā bija burti, kas izmaina vārda izrunu. Šādu iemeslu dēļ pāreja uz latīņu rakstību strādātu ne tikai kā rakstības maiņa, bet arī rakstībā pareizi atveidotu osmaņu-turku valodas vārdus, kas ar veco alfabētu nebija iespējams.

23.augustā Mustafa Kemals Ataturks devās uz Tekirdā pilsētu, lai pats personīgi paziņotu tās iedzīvotājiem par šīm reformām. Ar tādu pat iemeslu viņš devās arī uz citām pilsētām, jo tā kā viņš bija liela autoritāte, uzstājoties lielākajās pilsētās, viņš bija spējīgs nomierināt tautu, kas šīs izmaiņas uzskatīja par nevajadzīgām vai pārlietu steidzīgām.

¹⁶ German, M. *Harf inkılabı 9 ağustos 1928*. İstanbul; “Kader” Basımevi, 1938; 22.lpp

¹⁷ Giritli, İsmet *Harf inkılabı ve Atatürk*. Atatürk araştırma merkezi dergisi, 1988; 34.lpp

3.1 Alfabēta reformu pieņemšana - 1928.gads

Turcijas Lielā Nacionālā Asambleja 1928.gada 1.novembrī oficiāli apstiprināja arābu alfabēta izmantošana beigas. Tādējādi Turcija oficiāli pāriet uz latīņu rakstību. Vairāki Nacionālās Asamblejas biedri pilnīgu pāreju uz jauno rakstības veidu ieteica veikt pēc pieciem gadiem, bet Ataturks kategoriski iebilda šīm idejām un uzstāja, ka procesam ir jānotiek daudz straujāk. Viņš pats bija pilnīgi drošs, ka turku tauta būs spējīga latīņu alfabētu, rakstību un lasīšanu iemācīties pāris mēnešu laikā, kas patiešām ļoti strauji izmainītu Turcijas valsti un tās tēlu kopumā. Ataturks bija tik ļoti pārliecināts par to, jo viņš bija nolēmis veidot skolas, kurās visiem mācītu jauno rakstību, tādējādi viņš neuzskatīja, ka pārejas procesam būtu jāilgst piecus gadus. Mustafas Kemala nostāja šajā konfliktā uzvarēja un daudziem, reformās pieņemtajiem lēmumiem, bija jāstājas spēkā jau nākamajās dienās.

Tuvākajās dienās spēkā stājās reformas laikrakstiem. Izdevniecībām bija viss jādrukā latīņu alfabētā. Tā kā liela daļa cilvēku nebija spējīgi saprast latīņu burtus, pārdoto laikrakstu skaits strauji saruka. Tā kā izdevniecībām un redakcijām samazinājās ienākuma, daudzas no tām tika slēgtas.

3.2 Laikraksti

Lai gan oficiāli Turcijā latīņu skripts laikrakstos tika sākts izmantot 1928.gadā, tā nebija pirmā reize, kad tas tika veikts, jo jau 19. gadsimtā Osmaņu impērijas laikā laikrakstos periodiski parādījās reklāmas, kuras bieži bija rakstītas divās vai pat trijās valodās un alfabētos.

Cits veids kā latīņu burti parādījās Osmaņu laikos, bija tad, kad tika izmantotas frāzes vai vārdi citās valodās, piemēram, 19. gadsimta grāmatās un avīzēs franču valodas vārdi parādījās oriģinālajā ortogrāfijā jebšu latīņu skriptā.

20. gadsimta sākumā laikrakstos kā *rīts* (*Sabah*) un “*Ikdam*” virsraksti bija divās valodās – osmaņu un franču. Ataturks pēc Turcijas neatkarības pasludināšanas sūtīja studentus uz Franciju, lai tie mācītos politikas zinātnes. Tā rezultātā Turcija daudzus likumus un pārvaldes metodes ir aizguvusi no Francijas.

Izglītotajiem cilvēkiem, kuri ik dienas lasīja laikrakstus vecajā osmaņu skriptā bija teju vai kā pirmajiem jāapgūst jaunais turku valodas alfabēts, lai tiem nebūtu pēkšņi jāatsakās no avīžu un grāmatu lasīšanas. Ne tikai grāmatas un avīzes tika publicētas jaunajā skriptā, bet arī ielu nosaukumi, zīmes un arī subtitri ārzemju filmām. Lai cilvēki būtu spējīgi izlasīt subtitrus un jaunākās ziņas laikrakstos, tiem bija labprātīgi jāapgūst, reformās ieviestais, jaunais alfabēts, savādāk izglītotie cilvēki vairs nebūtu spējīgi par tādiem saukties, jo tie pēc reformu īstenošanas vairs nebūtu spējīgi ne lasīt, ne arī rakstīt.

Uzreiz pēc 1928.gada 29.augusta konferences par alfabēta reformām laikraksti Stambulā un Izmirā sāka rakstīt frāzes osmaņu valodā ar latīņu burtiem. Avīze *Republika* (*Cumhuriyet*) sāka publicēt īsus rakstus ar lieliem latīņu burtiem, lai pievērstu tam īpašu uzmanību no lasītājiem, šādi parādot arī to, ka alfabēta maiņa ir ļoti nozīmīga. Laikrakstu virsraksti, datumi un ievadraksti tika drukāti gan latīņu gan arī osmaņu skriptā. Vairāki laikraksti publicēja arī lekcijas jaunā alfabēta apguvei. Kā arī tika publicēti raksti par jauno tautas ideoloģiju un nacionālismu.

Pašā sākumā, kad drukāšana pilnībā pārgāja uz latīņu rakstību, laikrakstu pārdošana un lasīšana krasi kritās, jo cilvēki tik strauji nebija gatavi pievērsties jaunajam alfabētam. Vairākas redakcijas kā “*Ikdam*”, *Pēdējā stunda* (*Son Saat*) un *Bilžu Mēnesis* (*Resimli Ay*) tika slēgtas, jo vairs nespēja gūt ienākumus, tomēr citas redakcijas varēja turpināt darbu tikai tāpēc, ka valdība piešķīra subsīdijas. Laika gaitā grāmatu izdevniecības un laikrakstu redakcijas bija ieguvējas, jo lasītpratēju skaits strauji pieauga, tādējādi pieauga arī pieprasījums pēc notikumu uzziņas avotiem, kas palielināja peļņu.

Turcijas Izglītības Ministrija ar jaunā alfabēta iemācīšanās kampaņas publikācijām laikrakstā *Cilvēks (Halk)* centās veicināt cilvēku vēlmi apgūt turku valodas jauno rakstību un iemācīties arī lasīt. Šī veicināšanas kampaņa vistiešākajā veidā bija tēmēta tieši uz sieviešu dalību Tautas skolās, kur tās apgūtu lasītprasmi un rakstītprasmi. Attēlos tika atainotas sievietes, kuras lasa, mācās rakstīt vai izmanto rakstīšanas prasmes darbā. Piemēram:

- Sievietes, lasot avīzi *Cilvēks (Halk)*
- Laimīgs sieviešu bariņš ar mācību grāmatām rokās, ejot uz Tautas skolu
- Studentes lekcijās
- Sievietes kā sekretāres, pateicoties alfabēta zināšanām
- Māte, rokās turot savu mazo bērnu, mācās lasīt

Šāda kampaņa centās veicināt sieviešu aktivitāti lasītprasmes uzlabošanā, jo sieviešu lasītprasmes līmenis bija zemāks nekā vīriešiem.¹⁸

3.3 Republikāņu partija

Mustafa Kemals 1923.gada 9.septembrī izveidoja pirmo politiski partiju, kas pārvaldīja Turciju līdz pat 1950.gadam, kad beidzās vienpartijas periods. Šo partiju viņš nosauca par *Republikāņu tautas partiju (Cumhuriyet Halk Partisi)*.

Laikrakstos parādījās daudz republikāņu partijas propagandas materiālu par to, ka jaunais alfabēts ir ļoti viegli apgūstams. Diezgan bieži tika attēloti arī latīņu burti, kuriem Osmaņu valodas rakstībā ir vairākas formas un skaņas. Tādējādi parādot to, ka rakstot, izmantot latīņu burtus ir vienkāršāk. Kādā no laikrakstiem bija uzraksts:

“Vecā rakstība bija grūta. Jauno rakstību iemācīties lasīt un rakstīt ir vienkāršāk. Visi mācās lasīt un rakstīt.”

Hakimiyet-i Milliye laikrakstā bieži tika attēloti gan vīrieši gan sievietes no atšķirīgiem sabiedrības slāņiem, lai pievērstu uzmanību visiem cilvēkiem, neskatoties uz viņu dzimumu vai nodarbošanos. Klāt šādām bildēm vai uzmundrinājumiem pēc izglītības atradās republikāņu partijas iniciāļi: CHP (*Cumhuriyet Halk Partisi*).

¹⁸ TÜRKİYE'DE LATİN ALFABESİNE GEÇİŞ SÜRECİ VE GAZETELER [skatīts 11.05.2017]
<http://asosindex.com/cache/articles/19526-1.pdf>

3.4 Tautas skolas

Valsts propaganda fokusējās uz jaunā alfabēta lasītprasmes un rakstītprasmes apgūšanas potenciālo ieguvumu slavināšanu. Tādējādi cenšoties pēc iespējas vairāk cilvēkus pievērst šim alfabēta reformām un veicināt izglītības līmeņa celšanos.

1928.gada 11.novembrī, 10 dienas pēc alfabēta reformu likuma pieņemšanas, tika lemts arī par Tautas skolu izveidi, kurās cilvēki vecuma grupā no 16 līdz 40 gadiem apgūs reformās pieņemtā jaunā alfabēta izmantošanu.

Tautas skolas tika atvērtas 1929.gada 1.janvārī un kā pirmais skolotājs bija pats Mustafa Kemals Ataturks, kurš braukāja uz daudzām pilsētām un pats personīgi iepazīstināja cilvēkus ar alfabēta reformās pieņemto latīņu alfabēta rakstību turku valodā. Ar to, ka viņš pats centās braukt uz citām pilsētām un mācīt alfabētu, viņš palielināja turku tautas interesi un vēlmi to apgūt.

Attēlā redzams kā Ataturks māca jaunā alfabēta burtus. Redzami arī valsts karogi, kas parāda šo notikumu nozīmīgumu un atspoguļojumu tā laika Turcijā. Ataturka pasniegtās lekcijas tika atspoguļotas kā ļoti īpašas, jo bija zināms, ka tas mudinās daudzus mācīties jauno alfabētu. Karogu nozīme attēlā saistāma ar nacionālismu; proti – ja tu esi valsts patriots un cieni prezidentu, kurš vadījis Turciju cīņā par neatkarību, mācies jauno rakstību.

Tiem, kuri prata osmaņu rakstību, Tautas skolā bija jāpavada divi mēneši, bet cilvēkiem, kuri pirms reformu realizācijas neprata ne rakstīt ne arī lasīt, latīņu alfabēta apgūšanai tika doti četri mēneši. Cilvēki, kas apgalvoja, ka zina latīņu alfabētu, varēja būt atbrīvoti no obligātās Tautas skolas, ja vien tie spēja nokārtot eksāmenu. Cilvēku izglītošanas ātrumam bija vairāki faktori:

- Skolotāju spēja iemācīt
- Paši studenti
- Prese un Tautu skolu atspoguļojums tajā
- Izglītības komitejas
- Izglītības Ministrija, kas veica propagandu alfabēta slavināšanā

Daudziem bērniem, kuri skolās jau bija apguvuši osmaņu rakstību pirms alfabēta reformām, bija rakstītprasmju problēmas, tomēr latīņu alfabētu un tā rakstību bērni iemācījās salīdzinoši ātrāk un vienkāršāk, jo tas ir primitīvāks nekā arābu alfabēts.

1927.gadā lasītprasmes un rakstītprasmes līmenis bija ļoti zems – tikai 8,16% no iedzīvotāju skaita. Attiecīgi 12,99% vīriešu un 3,67% sieviešu. Šo zemo rādītāju dēļ. Turcijā notika masu mobilizācija, lai paaugstinātu vidējo izglītības līmeni valstī. Astoņu gadu laikā lasītprasmes līmenis pieauga, tomēr tas joprojām nebija augsts. 1935.gadā bija pieaudzis līdz 20,4% no iedzīvotāju skaita. Atsaucoties uz skaitīšanas rezultātiem, tajā gadā 31% vīriešu un 10,5% sieviešu bija spējīgi lasīt un rakstīt. 1945.gadā izglītoto cilvēku skaits pieauga līdz 30,2%, tomēr joprojām vīriešu lasītprasmes līmenis bija augstāks nekā sievietēm – 43,7% vīriešiem un 16,8% sievietēm bija lasītprasmes un rakstītprasmes iemaņas.¹⁹

Lauku reģionos dzīvojošo sieviešu skaits, kas apmeklēja Tautas skolas, bija ļoti zems. Mazās pilsētās, ciemos vai lielpilsētu nomalēs sievietes bieži vien nemaz negāja vienas laukā, kā iemesls ir islāma reliģijas kultūras ietekme.

Pirmajos piecos gados skolas apmeklēja 2,3 miljoni Turcijas iedzīvotāju, bet tikai 1,25 miljoni to pabeidza sekmīgi. Lauku reģionos tikai 35% sieviešu bija spējīgas pabeigt Tautas skolu, kas bija ievērojami zemāks nekā vīriešiem – 51%.

Šajās skolās netika mācīts tikai alfabēts, bet arī vēsture, ģeogrāfija, kā arī tika veicināta nacionālās kultūras un vienotības stiprināšana.

Visā Turcijas teritorijā bija dažādi dialekti un Turku valoda nebija vienota. Pati tauta nebija ļoti vienota. Tautas skolās kā oficiālā Turcijas valoda tika mācīts Stambulas dialekts. Šādi tika sekmēta Turcijas valsts oficiālās valodas nostiprināšanās un daļēji reģionālo dialektu sapludināšana ar mācīto Stambulas dialektu.

¹⁹ Kayıran, Mehmet & Metintaş, Mustafa Yahya Latin kökenli yeni türk alfabesine geçiş süreci ve millet mektepleri. Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

3.5 “Pilsoņi, runājiet turku valodā!” kampaņa

Turcijas teritorijā dzīvoja daudzi, kas neprata Turku valodu, tāpēc tiem obligāti bija jāmācās turku valoda Tautas skolās. Visvairāk šādu cilvēku bija Turcijas austrumu daļā Kaukāza reģionā un arī kurdu apdzīvotajos reģionos.

“Vatandaş türkçe konuş!” ar šādu saukli izveidojās jauna kampaņa, kas tulkojumā nozīmē “Pilsoņi, runājiet turku valodā!”

Trīsdesmito gadu sākumā spēja un vēlme runāt turciski kļuva par galveno vajadzību, lai cilvēks pilnībā būtu pieņemts kā biedrs Turku nācijā. Kopš 1928.gada 13.janvāra līdz trīsdesmito gadu beigām publiski bija aizliegts runāt kādā citā valodā neskaitot Turku valodu. Ja kāds publiski runāja kādā citā valodā, tad tiem pienācās naudassods.

Ļoti daudz Turku valodas nepratēju dzīvoja Padomju Savienības pierobežā un Turcijas dienvidaustrumos, kas ir kurdu tautas apdzīvotais reģions. Uz turieni brauca *ceļojošie skolotāji (seyyar muallim)*, kas pāris mēnešu laikā centās iemācīt turku valodu. Soners Čaotpajs ziņoja, ka 1939.gadā Hakkari provincē, kurā ir kurdu īpatsvars, sievietes un vīrieši ir reģistrēti Tautas skolās un apgūst Turku valodu un alfabētu.²⁰

3.6 Alfabēta izmaiņas

Stambula ir visapdzīvotākā pilsēta Turcijā, tur ir visvairāk izglītoto cilvēku, kā rezultātā arī laikrakstu skaits ir lielākais. Šo iemeslu dēļ, lai nevajadzētu mainīt visu rakstības gramatiku, par oficiālās turku valodas pamatu tika izmantots Stambulas izglītoto cilvēku valoda.

Notiekot straujajām alfabēta reformām, bija nepieciešami mācību avoti, lai varētu apgūt jauno turku valodas alfabētu, kam grafiski nebija nekā līdzīga ar Osmaņu impērijas laikā izmantoto arābu alfabētu. Turku lingvisti sarakstīja daudzas grāmatas un vārdnīcas, lai pēc iespējas vairāk atvieglotu jaunā alfabēta rakstīšanas un lasīšanas iemācīšanos. Šīs grāmatas ietver vārdnīcas un gramatikas sīkumus, piemēram, vārdu galotnes dažādās vārda formās. Grāmatās tiek ietverti paši alfabēti un frāzes, kas tiek rakstītas gan ar latīņu gan arī ar arābu burtiem.²¹

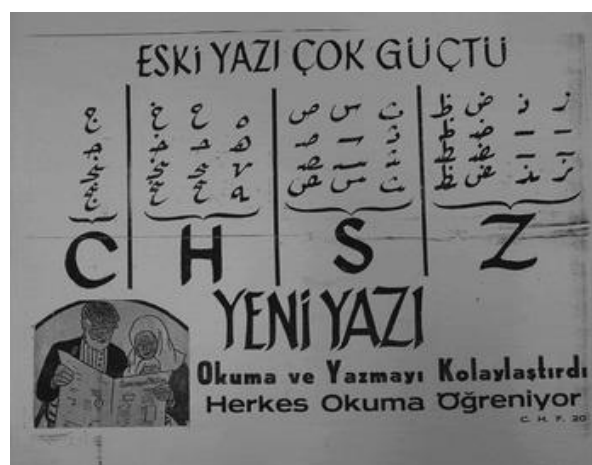
²⁰ Şentürk, Ayşegül Harf inkılabı yapılışı ve uygulanışında basının rolü. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012; 38.-39.lpp

²¹ Megisero, Hieronymo Institutionum linguae Turcicae Vācija; 1612 [skatīts 09.05.2017] https://books.google.lv/books?id=9WkTAAAAQAAJ&pg=PA1&hl=ru&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false

Turku valodas rakstība, izmantojot arābu alfabēta burtus, bija sarežģītāka gan tikko minēto iemeslu dēļ, gan arī tāpēc, ka rakstot ar arābu burtiem, burti saplūstot kopā, mainās. Apgūstot Osmaņu valodas alfabētu, gandrīz katram burtam bija jāiemācās trīs rakstības formas:

- Burta forma, ja tas ir vārda sākumā,
- Burta forma, ja tas ir vārda vidū,
- Burta forma, ja tas ir vārda beigās.

Attēlā redzams kāds turku laikraksts, kurš atspoguļo, ka, piemēram, burtam ‘s’ osmaņu valodas rakstībā bija trīs dažādi burti, bet katram no tiem vēl bija vairākas atšķirīgas rakstu formas, atkarībā no burta novietojuma vārdā un blakus esošajiem burtiem. Šī bija sava veida propaganda, kas cilvēkiem lika noticēt tam, ka jaunā rakstība ir pavisam vienkārša.

Viena no pirmajām un nozīmīgākajām šī veida grāmatām – vārdnīcām ir Nedžmeddina Sadika “Turku alfabēts”, kas tikusi sarakstīta 1928. gadā. Tajā tiek attēlots jaunais turku valodas alfabēts, kas tiek izmantots arī mūsdienās un nav mainījies. Šī grāmata ir īpaša arī ar to, ka tā ir viena no retajām, kurās parādīts alfabēts arī kursīvajā rakstībā.²² Kursīvs tika attēlots, lai parādītu, ka latīņu alfabēts var būt ne tikai vienkāršs, bet arī attēlots kā māksla. Kā zināms, islāmā māksla netiek atzīta, bet bieži vien tiek izmantoti burti, lai kaut ko īpaši izceltu.

Osmaņu impērijas laikā izmantotajā alfabētā bija vairākas skaņas, kas bija līdzīgas, bet tika attēlota savādāk. Piemēram, vairāki patskaņi, kuriem bija vienādas vai arī līdzīgas skaņas, bet tie tika attēloti ar dažādiem simboliem:

- d- د ض
- g- غ گ
- h- ح خ ه
- k- ك ق
- s- ث ص س
- t- ت ط
- z- ظ ذ ز ض
- n- ن ك ڭ ڬ²³

²² Sadık, Necmeddin Türk alfabesi. 1928; 24.lpp

²³ ÖZTOPRAK, Nihat & AHISHALI, Recep OSMANLI TÜRKÇESİ-I T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2381, 2011; 17.lpp

Daži patskaņi netika rakstīti, lai gan tie tika izrunāti. Netika rakstīti šaurie patskaņi, tos galvenokārt neattēloja pavisam, bet dažreiz tos parādīja ar mazām zīmēm virs vai zem attiecīga līdzskaņa.

Osmaņu, arābu un persiešu valodās tiek izmantotas arī mazas zīmes, kuries tiek rakstītas virs vai arī zem attiecīgā burta, šīs zīmes ir patskaņi, bet dažas zīmes attēlo arī attiecīgā burta izrunas pagarināšanu vai arī to, ka pēc tā nav patskaņa. Šie bija vieni no iemesliem, kāpēc Osmaņu impērijā lasītprasmes un rakstītprasmes līmenis bija aptuveni tikai 10%.

Īstenojot alfabēta reformas, Mustafa Kemals Ataturks vēlējās uzlabot Turcijas izglītības līmeni un veicināt nacionālisma attīstību, kas ļautu vairāk atšķirties no kopīgajām īpašībām ar citām tautām, kuras bija Osmaņu impērijas sastāvā. Tādējādi Ataturks vēlējās, lai jaunā Turcijas valsts tiektos pēc izglītības un ekonomiskās attīstības kā Eiropā. Mustafa uzskatīja, ka latīņu alfabēta iemācīšanās aizņems daudz īsāku laiku, jo tā rakstība ir vienkāršāka nekā arābu alfabēts. Kā arī latīņu burti paliek nemainīgi, neatkarīgi no tā, kur vārda uzbūvē tas atrodas.²⁴

“Sākumā es šo darbu sākumā ļoti pretojos un vilcinājos”²⁵ šādi pēc alfabēta reformām izsakās Ismets Inonū, kurš sākumā nevēlējās atbalstīt šīs Ataturka idejas, bet Mustafam izdevās pārliecināt gan Ismetu, gan arī citus politiķus un tautu.

²⁴ German, M. *Harf inkılabı 9 ağustos 1928*. Istanbul; “Kader” Basımevi, 1938; 22.lpp

²⁵ Tekin, Mehmet *Harf inkılabı Türk ocaklarının çalışmaları ve hatay’da yeni yazı*. Antakya; Kültür eğitim tesisleri basımevinde basılmıştır, 1988; 24.lpp

4. Valodas reformu sākums

1932.gada 12.jūlijā tika izveidota *Turku Valodas Pētīšanas Biedrība (Türk Dili Tetkik Cemiyeti; vēlāk pārsaukta par “Turku Valodas Biedrība” Türk Dil Kurumu)*. Šīs biedrības mērķis bija zinātniski pētīt Turku valodu, kā arī nodrošināt tās attīstību un atbrīvošanos no arābu vārdiem Osmaņu – Turku valodā. Visus savus atzinumus, pētījumus par valodu un tās turpmāko attīstību Turku Valodas Pētniecības Biedrībai nācās publicēt laikrakstos un izdot grāmatas.

Tā kā Osmaņu – turku valoda ir pārblīvēta ar arābu vārdiem, Ataturks turku valodu vēlējās attīrīt un modernizēt, iekļaujot svešvārdus, ko izmanto Eiropā. Tādējādi veidojot vairāk sakarus ar salīdzinoši tehnoloģiski un ekonomiski attīstīto Eiropu. Turcijas valsts valodas attīrīšanas un jaunu ideju īstenošanas vēlmes rezultātā, Ataturks izveido *Valodas Konferenci (Dil Kurultay)*, kuras konferences notiek reizi vairākos gados. Tajās apspriež turku valodas attīstīšanu un būtiskākās problēmas.

Valodas Konferences pirmās sanāksšanas notika 1932.gada 26.septembrī un ilga līdz 5.oktobrim. Tajā apsprieda Turku valodas pilnveidošanas iespējas un tās izplatības nodrošināšanu visā valsts teritorijā. Turku valodas izplatīšana bija svarīga, jo par oficiālās Turku valodas pamatu ņēma Stambulas dialektu, bet citos reģionos valoda nedaudz atšķīrās, jo bija savādāka arābu valodas, citu valodu vai reliģijas ietekme. Tā kā aptuveni 90% no Turcijas iedzīvotājiem bija analfabēti, viņiem iemācīt Stambulas dialektu bija grūtāk, jo viņi ikdienā bija pieraduši izmantot vairāk arābu nekā turku vārdus.²⁶

Atsaucoties uz 1965.gada skaitīšanas datiem, 20.gadsimta trīsdesmito gadu sākumā laikrakstos tika izmantots vairāk arābu vārdu

- 1930. gads - 53,6% arābu vārdi; 36,6% turku vārdi
- 1931. gads – 47,6% arābu vārdi; 39,3% turku vārdi

Šādi dati tika apkopoti katru gadu un laika gaitā laikrakstos izmantoto arābu valodas vārdu izmantošana samazinājās, piemēram, 1935.gadā arābu vārdu procentuālais skaits bija tikai 22%, tomēr pēc tam atkal strauji palielinājās līdz 35-40%.²⁷

²⁶ Şentürk, Ayşegül Harf inılabı yapılışı ve uygulanişında basının rolü. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012; 38.lpp

²⁷ Imer, Kalime Türk yazı dilinde dil devriminin başlangıcından 1965 yılı sonuna kadar özleşme üzerine sayıma dayanan bir araştırma Ankara; 1965 [skatīts 14.05.2017] <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/846/10710.pdf> 177., 178.lpp

Huseins Džāhīts Jalčins bija žurnālists un rakstnieks, kas uzstājās konferencē, kur viņš paziņoja to, ka turkiem jāizmanto turku vārdi un tādā veidā pati valoda vienkāršosies. Pats Jalčins sākumā bijis pret alfabēta reformām, jo uzskatīja, ka “valoda ir ... dabisks organisms”²⁸

“Rakstām vienkārši, izmantojam tik daudz turku vārdu, cik vien iespējams. Saprātīgi iesim cauri sarežģītajai vienkāršībai. Tikai tad mēs varam ticēt tam, ka esam savā dabiskajā gaitā.”²⁹

Ar šiem vārdiem Huseins iedrošināt arī citus konferences biedrus tam, ka Turku valoda ir jāvienkāršo un jāattīra no nevajadzīgajiem un aizstājamajiem svešvārdiem. Ja cilvēki ikdienā, runājot un rakstot, censtos izmantot turku vārdus, tas nebūtu vienkārši, bet ar laiku visi pierastu, tādējādi turku valoda varētu attīrīties un saukties patiešām par Turku valodu nevis Osmaņu valodu, kas vairāk sastāvēja no arābu valodas nekā Turku. Pievēršoties vairāk Huseina idejai, var spriest, ka runājot vai rakstot turciski primitīvi, varētu sākumā atbrīvoties no svešvārdiem, bet pēc tam arī tos aizstāt ar Turku valodas vārdiem, kas netika īsti izmantoti. Valoda pati no sevis nemainīsies, tāpēc jāsāk ar to, kā mēs paši izmantojam valodu.

Pēc šīs konferences *Turcijas Valodas Pētīšanas Biedrība (Türk Dili Tetkik Cemiyeti)* tika pārsaukta par *Turku Valodas Biedrība (Türk Dil Kurumu)*, jo tās nosaukumā tika izmantoti svešvārdi, kas laika gaitā iegājuši Turku valodā. (*Tetkik* tika aizstāts ar *araştırma* [*araştırma*], bet *Cemiyet* tika aizstāts ar *kurum*, tomēr vārds *araştırma* tika izņemts no biedrības nosaukuma). Pēc šī piemēra var spriest, ka tādas pārmaiņas piemeklēja daudzas organizācijas, izdevniecības un citas organizācijas, jo sākās Turku valodas attīrīšanās un modernizācija, kuras gaitā, pieņēma vārdus, ko izmanto citās valstīs. Tika pieņemti arī internacionālismi, kurus, pielāgojot Turku valodai, latīņu rakstībā bija vienkārši uzrakstīt, bet vecajā alfabētā tos neattēloja, bet rakstīja, piemēram, franciski.³⁰

1934.gada 23.augustā sākās otrā Turku valodas konference, kurā piedalījās arī lingvisti no citām valstīm.

1935.gadā Turku Valodas Biedrība publicēja *Osmaņu – Turku vārdnīcu* “Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu”³¹

²⁸ Tachau, Frank. *Language and Politics: Turkish Language Reform*. Cambridge University Press, 196.lpp

²⁹ Şentürk, Ayşegül Harf inılabı yapılışı ve uygulanışında basının rolü. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, 37.lpp [autora tulkojums: JD]

³⁰ Şentürk, Ayşegül Harf inılabı yapılışı ve uygulanışında basının rolü. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, 37.lpp [autora tulkojums: JD]

³¹ Tachau, Frank. *Language and Politics: Turkish Language Reform*. Cambridge University Press, 198. lpp

Muallâkta birakmak = **Asıda birakmak**
Muallim = **Öğretmen**
Muallim mektebi = **Öğretmen okulu**
Muamele = **Eylem, davranma, hareket,**

Mekteb = **Okul = Ecolo**
Mektebli = **Okullu — Ecolier**
Mektub = **1. Beti, mektup =**

Taleb = **Istek**
Talebe = **1. Öğrenci, talebe =**

32

Šajos attēlos redzami vairāki piemēri no *Osmaņu – Turku vārdnīcas*, kas parāda vārdu osmaņu valodā, bet pēc tam arī tā alternatīvu turku valodā.

Daudzas valsts institūcijas divdesmitajos un trīsdesmitajos gados savos nosaukumos izmantoja arābu vai persiešu vārdus. Piemēram, *Tautas skolas (Millet mektepleri)* nosaukumā ir vārds ‘mektepleri’ *skolas*; ‘mekteb’ *skola*. Tomēr mūsdienu turku valodā skola vairs šādi netiek saukta. Tā vietā tiek izmantots vārds ‘okul’ *skola*.

Pētot osmaņu – turku valodas vārdnīcas var secināt, ka valodas izmantoto vārdu krājums ir ļoti mainījies, jo tūkstošiem arābu un persiešu vārdu tika piemeklēti sinonīmi turku valodā, kas ar laiku spēja aizstāt svešvārdus, tomēr līdz pat mūsdienām ikdienā tiek izmantoti daudzi vārdi, kas nākuši no arābu un persiešu valodas.

1936.gadā notika trešais Turku valodas kongress, kurā tika runāts par Ataturka izvirzīto saules valodu teoriju. Ataturks uzskatīja, ka visas valodas ir radušās no proto-turku valodas, bet laika gaitā mainījušās.

1936.gada rudenī Mustafa Kemals uz grāmatnīcu nosūtīja valodnieku Agopu Dilačaru, kuram bija jānopērk ģeometrijas grāmatu franču valodā. Kopīgi, apskatot grāmatu, sākuši darbu ar ģeometrijas grāmatas rakstīšanu turku valodā. Jau nākamajā, 1937.gadā, Kultūras Ministrija Ataturka sarakstīto grāmatu. Tādējādi viņš patiešām iesaistījās valodas reformās, jo

³² Köy Enstitüleri Üstüne Basında Çıkan Yazıların Değerlendirilmesi Çabaları [skatīts 13.05.2017] <http://www.halilibrahimtunali.net/index.php/koy-enstituleri-ustune-basinda-cikan-yazilarin-degerlendirilmesi-cabaları>

viņš centās uzrakstīt terminus turciski, tomēr daudzi termini bija arābu un persiešu valodā. Uz grāmatas vāka netika uzrakstīts Ataturka vārds, bet tikai “Kultūras Ministrija izdod grāmatu, kas atvieglos ģeometrijas apgūšanu”³³

4.1 Literatūras un valodas izmaiņas pēc reformām

Pēc alfabēta reformām rakstnieki lēnām sāka rakstīt romānus un dzeju latīņu rakstībā. Tomēr sagādāja grūtības, jo pielāgoties jaunajai rakstībai nebija viegli.

1931.gadā sarakstītais romāns *Fatih Harbiye (Fatih Harbiye)*, kas ir divu rajonu nosaukumi Stambulas Eiropas daļā. Šis ir viens no visu laiku pārdotākajiem romāniem Turcijā. Grāmata ir par trīsdesmito gadu dzīvi Stambulā, kad karš jau ir beidzies un cilvēki var izbaudīt dzīvi. Pejami Safa šajā romānā stāsta par turku jauniešiem, kuri ir iestrēguši starp Rietumu un Austrumu kultūrām. Fatih un Harbiye rajoni ir savienoti ar tramvaju, kur kāda meitene, nezinādama, ko vēlas, vienmēr ceļo pa apli.³⁴

Autors ir atspoguļojis turku nāciju, kura pēc Ataturka reformām bija palikusi pa vidu starp tik atšķirīgo Eiropu un Tuvajiem Austrumiem, no kuriem netiešā veidā Turcija centās bēgt, jo tādējādi Mustafa Kemals Ataturks vēlējās atbrīvot turku tautas kultūru un attīrīt valodu.

Tā kā šī grāmata tikusi izdota pirms valodas reformas, tajā joprojām sastopami ļoti daudz svešvārdi, kas pārsvarā nāca no arābu valodas. Pēc 1932.gada valodas reformu sākšanās, cilvēki sāka retāk izmantot svešvārdus. Laika gaitā daudzas trīsdesmito gadu grāmatas bija sarežģīti lasīt, tāpēc šo grāmatu jaunākos izdevumos sāka izcelt vecvārdus un tos paskaidrot lapas apakšējā daļā. Tomēr, lasot grāmatu, var saskarties arī ar veco gramatiku un izrunas un rakstības sīkām izmaiņām.

Piemēram, vārds “hattâ”, kas latviski nozīmē *pat*. Šim vārdam pēdējais burts beidzas “â”[ā], ko izmanto vārdos, kas Osmaņu laikos ir aizgūti no arābu un persiešu valodas. Mūsdienā turku valodā to raksta “hatta”, bet ir gadījumi, kad cilvēki atgriežas pie rakstības, ko izmantoja laikā pēc reformām. Var sastapt arī burtus “ı” [ī] un “û” [ū], kuri arī sastopami aizguvumos no

³³ Ataturk'ün Yazdığı Geometri Kitabı ve Önemi [skatīts 10.05.2017] <http://www.ataturkinkilaplari.com/ak/160/ataturk%E2%80%99un-yazdigi-geometri-kitabi-ve-onemi.html>

³⁴ Safa, Peyami Fatih Harbiye. Istanbul; Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2016

šīm divām valodām, tomēr mūsdienu rakstībā šos turku valodai pielāgotos burtu vairs oficiāli neizmanto.

Turku valodā ir piemēri, kurus var nepareizi izlasīt, piemēram, mūsdienu turku valodā ir vārds “hala”, kuram ir divas izrunas un divas nozīmes. Viena no izrunām ir “hâlâ” [hâļā], kas nozīmē *vēl/joprojām*, bet otra izruna ir tā kā rakstās - “hala”, kas nozīmē *tante*. Tā kā turki vairs neizmanto šos garos patskaņus, viņi abus vārdus raksta vienādi, tāpēc no konteksta ir jāsaprot tas, ko kāds ir vēlējis teikt. Šajā pašā vārdā (hâlâ) ir burts “l”, kuru izrunā līdzīgi kā “ļ”, bet skaņa tomēr nedaudz atšķiras. Vārdi, kuros ir šis šaurais “l”, arī nav turku izcelsmes vārdi.

Vārdi, kuros ir trīs līdzskaņi pēc kārtas, nav turku izcelsmes vārdi. Piemēram, “kuartz” *kvarcs*, kurā burti “rtz”, norāda, ka šis ir svešvārds.

Ja vārda pirmie divi burti ir līdzskaņi, tad arī šie vārdi iz paņēmti no citām valodām. Piemēram, “tren, spor, grup, program”. Šie visi vārdi ir aizņēmumi, no kuriem vairāki arī sastopami latviešu valodā – sports, grupa, programma, bet vārds “tren” skan līdzīgi kā angļu valodā vārds “train” – vilciens.

Ja arī vārdu beigās atrodami divi līdzskaņi, tas apstiprina to, ka šie vārdi nav turku izcelsmes vārdi. Piemēram, türk – *turks*, genç – *jaunietis*, dert – *problēma/sāpes*. Šādi vārdi pārsvarā nākuši no persiešu valodas.

Ar šādām metodēm Turku Valodas Biedrība centās apkopot turku vārdus. Valodas Biedrība katra reģiona pārvaldītājam deva rīkojumu izveidot komiteju, kas apkopotu tautā izmantotos turku valodas vārdus. Tā kā Huseins Džāhīts Jalčins uzstāja izmantot tikai turku vārdus gan rakstībā, gan arī sarunvalodā, tad Turcijas iedzīvotājiem bieži nācās izvēlēties alternatīvas, lai aizstātu ikdienās izmantotos arābu vārdus. Piemēram, vārdam hediye [hedije] *dāvana* ir 77 alternatīvas. Turki visbiežāk kā alternatīvu izmantoja armağan [armāan], kas gan nav turku izcelsmes, bet persiešu. Šādu piemēru bija ļoti daudz, tāpēc radās haoss. Pēc šāda haosa iestāšanās, Ataturks deva rīkojumu saglabāt ikdienā izmantotos arābu vārdus, kam nevarēja atrast sinonīmus, ja vien tie vārdi bija turku etimoloģijā.³⁵

Tomēr šajā procesā arī radās citi sarežģījumi, jo dažiem arābu vārdiem nebija alternatīvu turku valodā, piemēram, vārdam معارف [maarif] *zināšanas*. Turki tā vietā izveidoja vārdu “eğitim”[ēitim], ks itkā ir veidots no sena darbības vārda “eğitimek”[ēitimek] *izglītēt*, tomēr tā

³⁵ Lewis, Geoffrey The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success. 2002 http://www.turkofoni.org/files/turkish_language_reform-geoffrey_lewis.pdf

bija kļūda, jo oriģinālais vārds no kā tika izvedots, bija “igidimek” vai “iğitimek”[iitimek], kas gan nozīmēja *barot*. Tomēr turki pieņēma eģitim kā *izglītību/zināšanas*.

Turki vēloties aizstāt vārdu سبب [sebepe] *iemesls*, izveidoja vārdu lietvārda formā “neden”, kas gan vienlaicīgi nozīmē arī *kāpēc*. Turki vārdu “sebepten” (*šī*) *iemesla dēļ/ no (tā)* *iemesla* centās aizvietot ar turku vārdu “nedenden” (*šī*) *iemesla dēļ/ no (tā)* *iemesla* vai vārdu salikumu “bu neden nedeniyle” *ar šo iemeslu*, tomēr šīs alternatīvas negūst tādu popularitāti kā jau pierastais sebepten. Arī mūsdienās turki joprojām ikdienā izmanto sebepten, lai gan viņi zina par arī nedenden un bu neden nedeniyle.

Osmaņu – turku valodas vārdi, kuros bija Hamzas zīme ة , bija arābu vārdi.

Vislielākās izmaiņas rakstībā, protams, ka ir alfabēts, bet tomēr visu patskaņu rakstīšana kļuva par kaut ko jaunu. Vecajā rakstībā bieži netika attēloti patkaņi, jo tie bija īsi. Pēc Ataturka veiktajām izmaiņām, cilvēki sāka rakstīt visas skaņas tā kā tās dzird. Lasot arābu, persiešu vai osmaņu tekstus bieži vien nav ne jausmas, kāds patskanis seko attēlotajam līdzskanī. Iespējams arī tas, ka patskaņa nemaz nav. Lai rakstiski attēlotu īsos patskaņus, burtu dubultošanas vai arī to, ka nav nekāda sekojoša patskaņa, izmanto zīmes, kuras novieto vai nu virs vai arī zem attiecīgā burta. حَلْقُ [halk] *cilvēks*.

Piemēram, burts “o” [او] vārda sākumā tika attēlots ar diviem arābu simboliem kopā: اوقومق [okumak] *lasīt*.³⁶

Arābu valodā lietvārdiem ir dzimums, bet turku valodā nav.³⁷ Turku valodā nav prievārdu, tomēr arābu valodā tādi ir. Turku valodā prievārdi tiek attēloti ka galotnes lietvārdiem. Piemēram, ‘Türkiye’ye’ *uz Turciju* (‘Türkiye’ – Turcija; ‘-ye’ *uz*); ‘okuldan’ *no skolas* (‘okul’ – skola; galotne ‘-dan’ *no*)³⁸

Šīs valodas ir atšķirīgas ne tikai vārdu dažādībā, bet arī gramatika ir atšķirīga, jo visas trīs (turku, arābu un persiešu) valodas ir dažādās valodas saimēs:

- Turku valoda – altajiešu valodu saime
- Arābu valoda – semītu valodu saime
- Persiešu valoda – indoeiropiešu valodu saime

³⁶ Osmanlı Türkçesinin Özellikleri [skatīts 12.05.2017] <https://www.turkedebiyati.org/osmanli-turkcesinin-ozellikleri/>

³⁷ Noun Gender in Arabic [skatīts 14.05.2017] <http://blogs.transparent.com/arabic/noun-gender-in-arabic/>

³⁸ Osmanlıca ile Arapça ve Türkçe Arasındaki Farklar [skatīts 15.05.2017] <http://www.nkfu.com/osmanlica-ile-arapca-ve-turkce-arasindaki-farklar/>

4.2 Uzvārdu ieviešana

Uzvārdu likums tika pieņemts 1934.gada 21.jūnijā, līdz ar to, katram Turcijas iedzīvotājam bija jābūt uzvārdam. Šo likumu oriģināli izveidoja Šveicē, bet Turcija to pielāgoja arī savām vajadzībām. Pēc likuma stāšanās spēkā, 1935.gada 2.janvārī, uzvārds kļuva par neatņemamu identitātes sastāvdaļu. 24.novembrī Mustafam Kemalam tika dots uzvārds Atatürk, kuru pēc 2587. likuma 1.panta nedrīkst izmantot neviens cits cilvēks, tātad viņš bija vienīgais cilvēks ar šādu uzvārdu, jo viņa adoptētajiem bērniem šis uzvārds netika dots.³⁹ Šī ideja, dot Mustafam Kemalam uzvārdu "Atatürk" pieder Agopam Dilačaram (Agop Dilçar), kas ir armēņu izcelsmes turku valodnieks.

Uzvārdu izvēle tika dota vīriem, bet nedrīkstēja izvēlēties citu tautu vai valstu nosaukumus, kā arī smieklīgi uzvārdi bija ar likumu aizliegti. Likums noteica arī to, ka uzvārdiem jābūt turku valodā. Šī sociālā reforma veicināja arī jaunu turku valodas vārdu izveidošanos vai reti izmantoto vārdu atgriešanu valodā, kas palīdzēja veicināt valodas reformas.⁴⁰

Šajos likumu pantos arī vērojama valodas reformās mainījusies gramatika vai burti.

"Bu Kanunun hükmünü yerine getirmeğe Dahiliye Vekili memurdur" (šī likuma noteikumus īsteno iekšlietu ministrs)⁴¹ Šajā teikumā iekļauts vārds 'getirmeğe' [getirmēe], tomēr mūsdienās tiek rakstīts savādāk – 'getirmeye' *atnešana*' getirmek' *atnest*. Šādas izmaiņas var vērot daudzās turku grāmatās, kas sarakstītas pēc alfabēta reformām.

4.3 Alfabēta un valodas reformu atspoguļojums ārzemēs

Turcijā notika daudzas dažādas reformas saistībā ar valsts valodas, kultūras un nacionālisma veicināšanu. Šo reformu mērķi un galvenie notikumi tika atspoguļoti arī ārpus Ataturka vadītās valsts. Ārvalstīs vislielākā interese bija tieši par alfabēta un valodas reformām, jo tās tika uzskatītas par nozīmīgākajām pārmaiņām Turcijas pēc proklamēšanas laikā.

³⁹ 24/11/1934 Tarih ve 2587 sayılı kanunu <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2622.pdf> [skatīts 10.05.2017]

⁴⁰ Mevzuatı geliştirme ve yayın genel müdürlüğü; SOYADI KANUNU [skatīts 10.05.2017] <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2525.pdf>

⁴¹24/11/1934 Tarih ve 2587 sayılı kanunu <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2622.pdf> [skatīts 10.05.2017]

Lai gan vācu diplomāti nepievērsa daudz uzmanības Turcijā notiekošajām alfabēta reformām, tomēr vācu laikrakstos parādījās dažādas ziņas par tur notiekošajām reformām. Dažkārt vācu avīzēs parādījās virsraksti “Turcija raksta latīniski”⁴²

Raksts vācu presē:

“Tiek ziņots, ka Ankaras valdība vēlas pārtraukt turku-arābu alfabēta izmantošanu, kas tika pieņemts aptuveni pirms 1000 gadiem. To vēlas aizstāt ar latīņu alfabētu. Turku-arābu rakstība tika izmantota lielās ietekmes dēļ, piemēram, reliģiskie teksti bija rakstīti, izmantojot arābu alfabētu. Tagad turku tauta sāks izmantot Eiropā kristiešu pieņemtos latīņu burtus. Patiesība ir tāda, ka arābu alfabēts nav piemērots turku valoda. Tas pagrūtina lasītprasmes un rakstītprasmes apguvei.”⁴³

Vācu prese šīs reformas attēloja tā, ka Ataturka pārvaldītā valsts vēlētos tiekties tuvāk Eiropai. Pieminot Eiropas kristiešu pieņemtā latīņu alfabēta apgūšanas sākumu, vācu prese netieši norāda, ka reliģija vai islāms Turcijā varētu mainīties. Lai gan valsts neatteicās no savas islāma reliģijas, Turcija kļuva par sekulāru valsti. Tas nozīmē, ka tās likumos islāms vairs netika norādīts par nācijas oficiālo reliģiju. Kopš tā laika oficiālās reliģijas Turcijā vairs nav, tomēr musulmaņu skaits ir virs 90%.

Vācu prese arī ziņoja par valodas komisijas izveidi Turcijā, kurai ir jāizveido turku valodas vārdnīca, kas ietvertu 40 – 60 tūkstošus turku un arābu vārdu pieņemtajā latīņu rakstībā. Šajā vārdnīcā bija jāizveido šo vārdu pareizrakstība, kas vēl oficiāli nebija pieņemti.⁴⁴

“Visi uzraksti turku – arābu rakstībā pazudīs no ielu nosaukumu zīmēm, grāmatas un avīzes tiks drukātas izmantojot latīņu alfabētu. Visi skolnieki apgūs vieglo 29 burtu lielo turku alfabētu, kas veidots uz latīņu alfabēta bāzes. Samazināsies neizglītoto cilvēku skaits.”⁴⁵

Ar šo rakstu tiek atklāts, ka alfabēta reformas atspoguļosies ne tikai cilvēku rakstībā grāmatās un skolās, bet arī ikdienā uz ielas redzami uzraksti un afišas būs jaunajā turku valodas rakstībā. Daudzi cilvēki pirms reformām nebija pat redzējuši kā izskatās latīņu burti,

⁴² Çalık, Ramazan & Baltaoğlu, Ali Galip Alman Kaynaklarında Türk Harf İnkılabı ve Yankıları. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2001; 280.lpp [autora tulkojums: JD]

⁴³ Çalık, Ramazan & Baltaoğlu, Ali Galip Alman Kaynaklarında Türk Harf İnkılabı ve Yankıları. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2001; 278.lpp [autora tulkojums: JD]

⁴⁴ Çalık, Ramazan & Baltaoğlu, Ali Galip Alman Kaynaklarında Türk Harf İnkılabı ve Yankıları. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2001; 279.lpp [autora tulkojums: JD]

⁴⁵ Çalık, Ramazan & Baltaoğlu, Ali Galip Alman Kaynaklarında Türk Harf İnkılabı ve Yankıları. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2001; 279.lpp [autora tulkojums: JD]

tāpēc pārmaiņas bija ļoti acīmredzamas pat tiem, kas neprata lasīt uzrakstus osmaņu turku valodā.

“Tie, kas vēlēšies lasīt veco turku literatūru, būs spiesti mācīties turku – arābu vārdus, tāpēc nākotnē būs divas dažādas turku valodas vārdnīcas - Turku un Turku – Arābu.”

Piemēram, mūsdienās turku valodas studentiem Turcijā ir lekcijas par Dīvān literatūru, kas tika rakstīta pirms vairākiem simtiem gadu. Tajā laikā bija liela Persiešu valodas ietekme dzejā, tāpēc studentiem mūsdienās nav saprotami visi, Dīvān literatūrā sastopamie, vārdi. Teju vai jebkurā grāmatnīcā Turcijā ir Dīvān dzejas grāmatas, kur dažās ir iekļauti arī pilnīgi tulkojumi turku valodā.

Vācu prese ne tikai ziņoja par notikumiem reformu gaitā, bet arī tos rūpīgi analizēja, tādējādi tas nozīmē, ka Vācijā Ataturka veiktajām reformām tika pievērsta ļoti liela uzmanība.

Turku reformām sekoja ne tikai Eiropā, bet arī Amerikas Savienotajās Valstīs. Piemēram, laikraksts *Appleton Post-Crescent* ar virsrakstu “Turki aizliedz rakstību” cenšas pievērst lasītāju uzmanību. Laikraksts ziņo, ka turki oficiāli aizliedz turku valodas arābu rakstību, lai tuvotos rietumvalstīm. Citi laikraksti kā *Vinipegas brīvā prese* (Winnipeg Free Press) ziņoja, ka alfabēta reformas ir ļoti nozīmīgs solis pretim Turcijas modernizācijai

Nebraskas Štata Žurnāls (Nebraska State Journal) rakstā “Reformu vilnis atkal traucas pāri Turcijai” pieminēja arī citas Ataturka veiktās reformas, piemēram, reliģijas reformas, kad Turcija no savas valsts konstitūcijas dzēsa likuma punktu, kas norādīja islāmu par valsts oficiālo reliģiju.

1931.gada 11.maijā *San Antonio Express* laikraksts rakstīja par Mustafa Kemala Ataturka trešo ievēlēšanu prezidenta amatā. Kā vienu no viņa lielākajiem panākumiem uzskata alfabēta reformas, kas bija liels solis valsts modernizācijas procesā.⁴⁶

⁴⁶ Esra SARIKOYUNCU Amerikan Basınında Türk Harf ve Dil Devrimi. [skatīts 29.04.2017] https://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/23/33-38.pdf [autora tulkojums: JD]

Secinājumi

Cilvēki jau vairākus gadu tūkstošus ir spējīgi rakstīt, tomēr cilvēki nerunā vienā kopīgā valodā, kā arī, cilvēki neraksta, izmantojot vienu un to pašu rakstību. Pirms vairākiem tūkstošiem gadu cilvēki nebija spējīgi rakstīt, tomēr viņi centās dažādos veidos kaut ko attēlot uz alu sienām vai traukiem. Laika gaitā parādījās arī hieroglifi un dažādi alfabēti, kas veicināja arī turpmāku valodas attīstību, ja tautu nepiemeklēja kāda katastrofa vai karš, kas varēja izpostīt visu, neatstājot pēdas par rakstību un kultūru. Daudzām tautām nebija savas rakstības līdz laikam, kad tās tika pakļautas un ieviesta kolonizatoru rakstība vai pat valoda.

Gadsimtu gaitā turku, arābu un persiešu valodas ir kļuvušas tuvākas, bet tomēr joprojām nav vienādas, jo tās atšķiras gramatiski. Lielas izmaiņas vērojamas tieši turku valodā, jo viņi pieņēma islāmu, kā rezultātā sākās arābu un persiešu (galvenokārt tieši arābu) saplūšana ar turku valodu. Lielāka ietekme bija arābu valodai, jo korāns un viss saistītais ar islāma reliģiju bija rakstīts arābu valodā. Persiešu valoda vērojama galvenokārt saistībā ar dzeju. Liela ietekme bija Dželāledīnam Muhamedam Balhī jebšu Rūmī, kurš bija persiešu dzejnieks. Viņa darbi ir slaveni arī mūsdienās, bet pirms vairākiem gadsimtiem tie ietekmēja turku valodu, kas bija viens no iemesliem persiešu valodas ietekmei uz turku valodu un viņu rakstīto dzeju.

Turki gadsimtu laikā bija rakstījuši, izmantojot vairākus alfabētus, kuri bija pavisam atšķirīgi viens no otra, tomēr dažādu iemeslu dēļ, turki mainīja alfabētus. Piemēram, ienākot Mazāzijā, viņi pieņēma gan islāmu, gan arī arābu rakstību, kā arī, turku valodā ar laiku palielinājās arābu un citu valodu vārdu īpatsvars, kas laikrakstos sasniedza pat vairāk kā 50%. Tāpēc var secināt, ka alfabēta un valodas reformu neizdošanās gadījumā, osmaņu – turku valoda mūsdienās būtu vēl daudz tuvāka arābu valodai nekā tā bija pirms simts gadiem.

Pirmās idejas un mēģinājumi turku valodu rakstiski attēlot ar latīņu burtiem Osmaņu impērijā bija jau 18.gadsimtā, bet iniciatīvām nebija cilvēku atbalsta. Tomēr jau tajā laikā rakstniekiem bija domas par to, ka latīņu alfabēts turku valodai būtu piemērotāks.

Daudzi cilvēki neatbalstīja ne alfabēta, ne arī valodas reformas, jo, pēc šo reformu īstenošanas, pazuda vairākos gadsimtos sarakstītās grāmatas, kuras lielākoties netika tulkotas uz jauno rakstību, bet pat, ja tās tulkoja, tās mūsdienās nebūtu pilnībā izprotamas, jo valoda šajā laikā ir mainījusies. Turku klasiskās literatūras grāmatas, kuras sarakstītas 20.gadsimtā, mūsdienās tiek izdotas ar vecvārdu skaidrojumiem. Cilvēki, kas nesaprot arābu vai persiešu valodu, nav spējīgi saprast daudzus vārdus klasiskajā turku literatūrā.

Īstenojot alfabēta reformas, Ataturks veicināja nacionālisma rašanos un pieaugšanu. Šādi arī palielinājās savas kultūras apzināšanās, kas vēl jo vairāk veicināja nacionālisma uzplaukšanu. Pāris gadu pēc alfabēta reformām tika izveidota delegācija, kas veicinās atbrīvošanos no svešvārdiem, kurus var aizstāt ar turku vārdiem. Tika sāktas valodas reformas, kuras turpinās arī mūsdienās.

Izveidotā biedrība veicināja gan sen aizmirsto turku valodas vārdu atgriešanu turku valodā, gan arī valodas attīrīšanu no nevajadzīgajiem svešvārdiem. Tajā pašā laikā tika pieņemti un pielāgoti Turku valodai daudzi internacionālismi, kas, pēc Ataturka domām, modernizēja Turciju un tuvināja to attīstītajiem Rietumiem. Cilvēkiem iegūstot uzvārdus, tika izveidoti jauni vārdi turku valodā, kas atkal veicināja nacionālisma un Ataturka, kā autoritātes, palielināšanos.

Šīs abas reformas ir vienotas, jo pēc alfabēta reformu realizācijas, latīņu alfabēts nebija pielāgots daudziem arābu vārdu rakstībai. Pēc Ataturka iniciatīvas turku valoda bija jāattīra. Izveidotā Turku Valodas Biedrība meklēja turku vārdus valsts reģionos, kurus neizmantoja izglītotie cilvēki lielpilsētās, jo turku tauta un valoda Osmaņu laikos nebija vienota.

Mustafa Kemals, tiecoties pēc Turcijas modernizēšanas, cīnījies gan par valsts neatkarību, gan pret analfabētismu. Pie turku tautas varas bijis teju 20 gadus, kuru laikā īstenojis daudzas dažādas reformas. Lai gan reformu bija daudz, tās visas bija saistītas, jo sociālās reformas, kā uzvārdu izveidošana, valodas reformas, alfabēta reformas un citas veiktās pārmaiņas kaut kādā veidā saistās viena ar otru. Pirmie iemesli izmaiņām bija augstais analfabētisma līmenis. Veicot alfabēta reformas, mainījās rakstība, kā rezultātā nācās arī kaut ko mainīt arī sarunvalodā. Tādējādi sākās valodas reformas, bet, lai izveidotu jaunus turku vārdus un atgūtu vairs neizmantotos vārdus, nācās izveidot uzvārdu likumu, kā rezultātā tika oficiāli atgūti daudzi aizmirstie vārdi turku valodā. Šādi turku valoda tika attīstīta, palielinājās tautas nacionālisms un pati Turcijas Republika modernizējās. Notika viss, lai Turcija nākotnē kļūtu par attīstītu un spēcīgu valsti.

Turku valoda kopš alfabēta un valodas reformu sākuma ir ļoti izmainījusies, tomēr visi Ataturka mērķi netika sasniegti, jo nebija iespējams atbrīvoties no visiem arābu un persiešu vārdiem, kurus turki izmanto ikdienā. Lai gan lielākajai daļai vārdu ir iespējams atrast sinonīmu, tomēr bieži vien alternatīvas arī nebija turku izcelsmes. Tika izveidoti jauni vārdi, bet tie ne vienmēr bija spējīgi aizstāt arābu vārdus, tāpēc mūsdienās joprojām turku valodā sastopami aizņēmumi no arābu vai persiešu valodas.

Mustafa Kemala reformas lielākoties tika veiktas īsos laika posmos, jo viņš vēlējās redzēt izmaiņas savas dzīves laikā. Neskatoties uz vairākām reformām, kuras nebija sekmīgas, Ataturks Turciju pietuvināja rietumiem. Viņa mērķis bija modernizēt valsti, lai tā būtu ekonomiski un tehnoloģiski augsti attīstīta, tomēr mūsdienās Turcija vēl joprojām netiek uzskatīta par ekonomiski augsti attīstītu valsti. Ataturka centieni, vienot un attīrīt turku valodu, arī nav pilnībā izdevušies, jo katrā reģionā ir dialekts un daudzi turku valodas jaunizveidotie vārdi netika pieņemti turku valodā, kā rezultātā joprojām tiek izmantoti no arābu valodas aizgūtie vārdi.

Izmantotā literatūra

Avoti:

1. Safa, Peyami *Fatih Harbiye*. Istanbul; Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2016
2. German, M. *Harf inkılabı 9 ağustos 1928*. Istanbul; “Kader” Basımevi, 1938
3. Sungu, Ihsan *Harf inkılabı ve milli şef İsmet İnönü*. T.C Mf. V. Derleme Müdürlüğü, 1928
4. Sadık, Necmeddin *Türk alfabesi*. 1928
5. Tekin, Mehmet *Harf inkılabı Türk ocaklarının çalışmaları ve hatay’da yeni yazı*. Antakya; Kültür eğitim tesisleri basımevinde basılmıştır, 1988
6. Giritli, İsmet *Harf inkılabı ve Atatürk*. Atatürk araştırma merkezi dergisi, 1988
7. *SOYADI KANUNU*. Mevzuatı geliştirme ve yayın genel müdürlüğü [skatīts 10.05.2017] <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2525.pdf>
8. *2587 SAYILI KANUNU*. Mevzuatı geliştirme ve yayın genel müdürlüğü [skatīts 10.05.2017] <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2622.pdf>

Zinātniskā literatūra:

9. Tachau, Frank. *Language and Politics: Turkish Language Reform*. Cambridge University Press
10. Çalık, Ramazan & Baltaoğlu, Ali Galip. *Alman Kaynaklarında Türk Harf İnkılabı ve Yankıları*. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2001
11. Şentürk, Ayşegül. *Harf inılabı yapılışı ve uygulanışında basının rolü*. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012
12. Kayıran, Mehmet & Metintaş, Mustafa Yahya. *Latin kökenli yeni türk alfabesine geçiş süreci ve millet mektepleri*. Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
13. Öztoprak, Nihat & Ahışalı, Recep. *OSMANLI TÜRKÇESİ-I* T.C. Anadolu Üniversitesi yayını no: 2381, 2011 [skatīts 12.05.2017] <https://imamhatipogretmeni.files.wordpress.com/2015/01/osmanlc4b1-tc3bcrkc3a7esi-1.pdf>
14. Imer, Kalime. *Türk yazı dilinde dil devriminin başlangıcından 1965 yılı sonuna kadar özleşme üzerine sayıma dayanan bir araştırma* Ankara; 1965 [skatīts 14.05.2017] <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/846/10710.pdf>

15. *Osmanlıcadan Türkçeye karşılıklar kılavuzu*. ÜLKÜ; 1900 [skatīts 11.05.2017]
<https://archive.org/stream/osmanlicadantr00lk#page/n3/mode/2up>
16. Yavuz, Ercan. *Kurtuluş savaşı, savaşta Atatürk, savaşın sonuçları*. [skatīts 12.05.2017]
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/833/10536.pdf>
17. Esra Sarıkoyuncu. *Amerikan Basınında Türk Harf ve Dil Devrimi*. [skatīts 29.04.2017]
https://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/23/33-38.pdf
18. Türkiye'de latin alfabesine geçiş süreci ve gazeteler [skatīts 11.05.2017]
<http://asosindex.com/cache/articles/19526-1.pdf>

Sekundārā literatūra

19. Lewis, Geoffrey *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success*. 2002 [skatīts 12.05.2017] http://www.turkofoni.org/files/turkish_language_reform-geoffrey_lewis.pdf
20. Türkiye Büyük Millet Meclisi [skatīts 12.05.2017]
<https://global.tbmm.gov.tr/index.php/EN/yd/icerik/12>
21. Osmanlıca Harfler [skatīts 13.05.2017]
https://www.turkedebiyati.org/osmanlica_arap_alfabesi.html
22. Osmanlı Türkçesinin Özellikleri [skatīts 12.05.2017]
<https://www.turkedebiyati.org/osmanli-turkcesinin-ozellikleri/>
23. Atatürk'ün hayatı [skatīts 14.05.2017] <http://www.odtu-kyod.k12.tr/Uploaded/File/Ataturk.pdf>
24. Atatürk'ün Yazdığı Geometri Kitabı ve Önemi [skatīts 10.05.2017]
<http://www.ataturkinkilaplari.com/ak/160/ataturk%E2%80%99un-yazdigi-geometri-kitabi-ve-onemi.html>
25. Mustafa Kemal Atatürk; The New Language [skatīts 23.04.2017]
<http://www.columbia.edu/~sss31/Turkiye/ata/hayati.html#language>
26. Köy Enstitüleri Üstüne Basında Çıkan Yazıların Değerlendirilmesi Çabaları [skatīts 13.05.2017] <http://www.halilibrahimtunali.net/index.php/koy-enstituleri-ustune-basinda-cikan-yazilarin-degerlendirilmesi-cabalari>
27. Osmanlıca ile Arapça ve Türkçe Arasındaki Farklar [skatīts 15.05.2017]
<http://www.nkfu.com/osmanlica-ile-arapca-ve-turkce-arasindaki-farklar/>
28. Noun Gender in Arabic [skatīts 14.05.2017] <http://blogs.transparent.com/arabic/noun-gender-in-arabic/>

Uzziņas literatūra:

29. Megisero, Hieronymo. *Institutionum linguae Turcicae* Vācija; 1612 [skatīts 09.05.2017]
https://books.google.lv/books?id=9WkTAAAAQAAJ&pg=PA1&hl=ru&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false
30. İstanbul universitesi Atatürk devrimleri araştırma enstitüsü müdürü Prof. Dr. Yılmaz Altuğ'un harf devriminin 50 nci yılı simpozyunumunu açış konuşması

Kopsavilkums

Bakalaura darba temats ir "Ataturka alfabēta un valodas reformas". Tajā tiek izpētīts un analizēts, kā Ataturks nokļuva pie varas Turcijā un ar kādām metodēm viņam izdevās īstenot ieplānotās izmaiņas Turcijas sociālajā un kulturālajā dzīvē.

Tēma ir aktuāla, jo latviešu valodā nav daudz uzziņu materiālu par Turcijas pirmo prezidentu, ir tikai viena grāmata par Mustafu Kemalu, ko sarakstījis Aleksandrs Grīns. Turku valodā ir iespējams atrast daudzas grāmatas gan par Ataturka veiktajām reformām gan arī par personīgo dzīvi. Ļoti daudz materiālu ir sarakstīti 20.gadsimta divdesmito gadu beigās, kad vēl rakstībā lielākoties tika izmantoti arābu vārdi, kas pagrūtina analizēšanu.

Bakalaura darbā tiek aprakstītas idejas par turku valodai nepiemēroto arābu alfabētu, bet tai pašā laikā par piemēroto latīņu alfabētu, ko var pielīdzināt turku valodai. Iegūstot neatkarību un pieņemot šīs reformas, turku tauta sevi sāka izjust kā vienotu kopienu un nacionālisms pieauga. Turku nācija sāka vairāk apzināties savu kultūru un, apmeklējot Tautas skolas, cilvēki iemācījās lasīt un rakstīt. Lēnām samazinoties analfabētismam, Ataturks 1932.gadā aizsāka valodas reformas, kuras joprojām turpinās. Tomēr 1950.gadā, pēc vienpartijas sistēmas beigām, Valodas padome vairs nebija valsts prioritāte. Tomēr turku valodas reformas joprojām turpinās, lai gan valodas kongresi aizsākās 1932.gadā, tie joprojām tiek rīkoti. Lai gan no turku valodas tika izskausti daudzi arābu un persiešu vārdi, tomēr mūsdienās joprojām to lietojums ir liels, jo turku valodas alternatīvas nav pilnībā iegājušas turku valodā. Bieži vien, paši neapzinoties, turki izmanto arābu vārdus, bet uzskata, ka tie ir turku izcelsmes vārdi.

Summary

The topic of bachelor thesis is "Ataturk's alphabet and language reforms". It is studied and analyzed how Atatürk came to the power in Turkey, and the methods how he achieved planned changes and reforms in Turkey's cultural and social life.

The topic is actual, because in Latvian there is not enough materials about the first president of Turkey, there is only one book about Mustafa Kemal written by Aleksandrs Grīns. It is possible to find many books and journals in Turkish on both Ataturk's reforms as well as his personal life. A lot of materials have been written in 1920s, when Arabic words were still more commonly used than Turkish thus it is harder to analyze materials.

On bachelor thesis it is described that Arabic alphabet is not suitable for Turkish language, but at the same time the Latin alphabet suits for Turkish, which can be likened to the Turkish language. By gaining independence and adoption of these reforms, the Turkish nation began to feel themselves as a united and strong community, also the Turkish nationalism grew. Turkish nation began to be more aware of their own culture and by attending National schools, people learned to read and write. Illiteracy in Turkey was slowly decreasing, add to this, Atatürk in 1932 started the language reforms that is still ongoing. However, in 1950, one-party system ended and for the elections winning party the Language Council was no longer a priority. However, the Turkish language reforms continue, even though linguistic conferences started in 1932, they are still being held. Although the extermination of many Arabic and Persian words, they are still in use, because the Turkish language alternatives have not fully entered the language. Often, without realizing themselves, Turks use Arabic words, but believe that words have Turkish origins.

Dokumentārā lapa

Bakalaura darbs “Mustafa Kemala Ataturka alfabēta un valodas reformas” izstrādāts Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: Jānis Daukšts _____ .

(paraksts, datums)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Lektore p.i. Sibel Burçer _____ .

(paraksts, datums)

Recenzents:

Darbs iesniegts Āzijas studiju nodaļā 2017. gada 15. maijā

Komisijas sekretāre: pasn. Karīna Jermaka _____ .

(paraksts, datums)

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

____.____.2017. prot. Nr. _____, vērtējums ____ (_____)

Komisijas sekretāre: pasn. Karīna Jermaka

Āzijas studiju BSP studiju metodiķe _____ Natālija
Ambrosova